

MUNCĂ ȘI JUSTIȚIE SOCIALĂ

CINE PLĂTEȘTE FACTURA PANDEMIEI?

Impactul social-economic al coronacrizei

Marcel Spatari
Decembrie 2020

Restricțiile impuse de autoritățile Republicii Moldova — necesare pentru lupta împotriva pandemiei — nu au fost însoțite de un pachet de măsuri economice suficiente pentru a proteja veniturile populației, ceea ce a redus încrederea în măsurile sanitare, conformarea față de restricții și respectiv eficiența acestora.

Pandemia a afectat direct firmele prin pierderea sau încetinirea activității, iar angajații prin pierderea locurilor de muncă sau reducerea salariilor. Legislația muncii a fost flexibilizată, făcând salariații și mai vulnerabili.

Din șocul economic suferit de salariați și firme, guvernul Republicii Moldova abia dacă a compensat 3% prin măsurile pe care le-a oferit, deși a avut resursele pentru a oferi stimulente comparabile cu cele implementate de alte state.

MUNCĂ ȘI JUSTIȚIE SOCIALĂ

CINE PLĂTEȘTE FACTURA PANDEMIEI?

Impactul socio-economic al coronacrizei

în cooperare cu

Conținut

	SINTEZA	3
1.	IMPACTUL ASUPRA ECONOMIEI	5
1.1	Șocul macroeconomic în perspectivă comparativă	5
1.2	Impactul pandemiei din perspectivă sectorială	6
1.3	Impactul asupra companiilor: date de sondaj	11
2.	IMPACTUL ASUPRA SALARIAȚILOR ȘI A ECONOMIEI	16
2.1	Impactul social al pandemiei	16
2.2	Comportamentul de consum: scăderea cheltuielilor, creșterea îndatorării, investiții în imobiliare	19
2.3	Zeci de mii de locuri de muncă pierdute	20
2.4	Tensionarea pieței muncii persistă, iar salariile continuă să crească	24
2.5	Dialogul social și drepturile salariaților într-un nou impas	28
3.	SPRIJINUL STATULUI CĂTRE ECONOMIE: LIMITAT ȘI INEFICIENT	30
3.1	Restricții pentru oameni și economie	30
3.2	Măsurile de sprijin pentru firme: supraestimate și puțin eficiente	31
3.3	Măsurile defavorabile relațiilor de muncă	35

SINTEZĂ

Felul în care pandemia a lovit economia Republicii Moldova a fost condiționat de caracteristicile structurale ale acesteia: (1) o dependență puternică de remiterile din străinătate și o pondere foarte mare a activităților informale, (2) un stat slab din punct de vedere financiar din cauza subdezvoltării și a conformării fiscale foarte slabe, (3) o importanță în creștere a activităților industriale dependente de lanțurile valorice internaționale, (4) o puternică asimetrie în repartizarea valorii economice în favoarea capitalului și în defavoarea muncii, (5) un cadru legal recent flexibilizat în domeniul relațiilor de muncă și o slăbire a capacității sindicatelor, toate acestea rezultând într-o (6) criză cronică a muncii salariate. În aceste condiții, guvernul a gestionat impactul socio-economic al crizei cu eforturi minime, canalizând resursele spre domeniul medical și limitând cheltuielile pentru sprijinirea economiei. Impactul acestei poziții a guvernului nu este vizibil pe termen scurt, dar poate afecta competitivitatea economică a Republicii Moldova în anii ce urmează.

În condițiile în care salariile reprezintă pentru multe familii unica sursă de venit, pierderea locurilor de muncă din cauza inactivității pe timpul carantinei este o problemă majoră. Din păcate, criza COVID-19 a scos la iveală o altă deficiență majoră a sistemului public al Republicii Moldova: lipsa unei evidențe consolidate a relațiilor de muncă, mai exact a unei baze de date unitare privind contractele de muncă. Spre exemplu, existența bazei de date REVISAL în România a permis Ministerului Muncii să comunice periodic asupra numărului de contracte de muncă suspendate (pentru șomaj tehnic) sau încetate pe perioada crizei sanitare.¹ Lipsa unui asemenea sistem în Republica Moldova face foarte dificilă estimarea numărului de persoane care și-au pierdut locul de muncă ca urmare a epidemiei.

Totuși, din sursele de date disponibile se poate estima că impactul pandemiei asupra veniturilor salariaților și a populației în general a fost deosebit de mare, peste 45 de mii de persoane fiind afectate direct, prin pierderea temporară sau definitivă a locurilor de muncă în lunile aprilie-iunie. Alte zeci de mii de persoane și-au văzut normele de lucru reduse, mai ales în sectoarele în care remunerarea este flexibilă, depinzând de timpul sau volumul lucrului efectuat (de exemplu, acolo unde plata se face în acord direct). Per total,

credem că este plauzibil ca peste 100 mii de salariați, sau peste 15% din totalul salariaților din țară, să fi fost afectați de pandemie în sensul pierderii locului de muncă sau al diminuării volumului de muncă și a remunerării, la care se adaugă între 30-40 mii de persoane ocupate pe cont propriu care și-au sistat activitatea în perioada stării de urgență.

Conform estimărilor guvernului de la ultima rectificare bugetară, impactul pandemiei asupra economiei se ridică la peste 15,5 miliarde de lei (6,8% din PIB) pentru întreg anul. Așa cum reiese din cercetarea noastră, din această sumă salariații vor pierde peste 3 miliarde de lei în salarii nete și contribuții, persoanele ocupate pe cont propriu până la 2 miliarde de lei în venituri, mediul de afaceri peste 4 miliarde de lei în profituri operaționale, iar comunitatea în totalitate peste 6 miliarde de lei sub forma reducerii încasărilor la buget. Pentru a compensa pierderile economice ale mediului de afaceri și ale populației guvernul a promis inițial în jur de 2 miliarde de lei, dar în realitate a oferit sub jumătate de miliard: sub 200 milioane de lei pentru măsuri economice și 300 milioane de lei pentru măsuri sociale. Bineînțeles, aceste calcule nu includ și cheltuielile guvernului pentru susținerea sistemului medical în timpul pandemiei, care se ridică la peste 1 miliard de lei și care în bună parte au fost acoperite din resurse externe. În fond, deși este o metaforă, putem să afirmăm că factura pandemiei a fost până acum plătită în proporție de 20% de salariați, de peste 10% de lucrătorii pe cont propriu, de 25% de mediul de afaceri și de 40% de societate în general prin reducerea încasărilor la buget. O parte din factură, probabil peste 5%, a fost plătită din creșterea reținerilor în lunile mai-septembrie.² Din partea notei de plată care a revenit salariaților și firmelor, guvernul abia dacă a compensat 3% prin stimulentele pe care le-a oferit.

1 Vezi <https://mmuncii.ro/j33/index.php/ro/cautare?q=Situa%C-8%9Bia+contractelor+individuale+de+munc%C4%83+suspendate%2F%C3%AEncetate>

2 În perioada mai-septembrie transferurile de mijloace bănești din străinătate efectuate de persoane fizice prin băncile din Moldova au crescut cu peste 25%, iar creșterea cumulată pentru cele trei luni a reprezentat mai mult de 2 miliarde de lei față de aceeași perioadă a anului precedent. Conform explicației Ministerului Economiei, „această creștere are la bază efect statistic, căci a fost condiționată de reducerea posibilităților de a transmite bani prin căile neoficiale din cauza răspândirii pandemiei COVID-19.” Totuși, considerăm că este de așteptat ca o bună parte din creștere să fie condiționată și de grijile suplimentare pe care le au rudele plecate peste hotare ale persoanelor rămase în țară și respectiv o creștere a transferurilor pentru a-i susține pe cei rămași în Republica Moldova. Vezi INFORMAȚIE OPERATIVĂ cu privire la evoluția social - economică a Republicii Moldova (conform datelor disponibile la 31.10.2020), a Ministerului Economiei și Infrastructurii al Republicii Moldova.

Comunicarea deficitară a guvernului Republicii Moldova, gestiunea rigidă a bugetului, precum și măsurile modeste de sprijin economic au indus o stare generală de neîncredere, ceea ce a agravat nu numai impactul socio-economic al pandemiei, dar a redus și eficiența măsurilor sanitare. În realitate, gradul de conformare față de măsurile de distanțare socială a fost în Republica Moldova suficient de ridicat în primele două luni ale perioadei COVID-19, dar răbdarea populației s-a epuizat odată cu economiile familiilor, ceea ce a dus la reluarea unui mod de interacțiune socială favorabile răspândirii virusului. Efectele acestei evoluții s-au făcut resimțite pregnant începând cu mijlocul lunii iunie și mai ales spre sfârșitul anului 2020, când numărul de infectări și cel de decese raportate la populație au crescut alarmant.

Odată cu înaintarea în pandemiei, zeci de mii de salariați și-au pierdut locurile de muncă, iar numărul de locuri de muncă vacante a scăzut din cauza încetinerii economice. Cu toate acestea, echilibrul dintre cerere și ofertă pe piața muncii nu s-a schimbat în mod fundamental: oferta de forță de muncă ieftină (și calificată) pe care o caută majoritatea angajatorilor nu a crescut, pentru că și persoanele rămase fără un loc de muncă ca urmare a pandemiei nu sunt dispuse să lucreze pe salarii sub necesarul pentru un trai decent. În consecință, salariul mediu pe țară a continuat să crească și pe perioada pandemiei, deși evoluția salariilor pe sectoare a fost mai contrastantă decât în anii anteriori, în unele activități economice salariile micșorându-se chiar din cauza crizei.

Impactul inegal al pandemiei și al restricțiilor asupra sectoarelor economice a accentuat o problemă structurală pe piața forței de muncă: inegalitățile salariale. În contextul în care salariul minim în sectorul real nu a fost mărit în 2020, iar negocierile colective au înghețat sau chiar au fost blocate de către guvern – cum s-a întâmplat în sectorul de construcții – mecanismele care trebuie să susțină creșterile la baza piramidei salariale nu au funcționat. În consecință, salariile au crescut mai mult pentru salariații cu salarii mari (inclusiv pentru cei din tehnologiile informaționale, care pe lângă faptul că au cele mai mari salarii, au și cele mai mici impozite în valoare procentuală) și mai puțin pentru salariații cu salarii mici.

Măsurile social-economice luate de guvern pe perioada pandemiei nu au făcut decât să faciliteze concedierile salariaților: mărirea indemnizației de șomaj până la nivelul salariului minim în sectorul real a fost emblematică în acest sens. Dar nici sprijinul economic pus la dispoziția mediului de afaceri nu a fost suficient. În primul rând, acesta a fost mult supraestimat, gradul de absorbție al măsurilor anunțate în aprilie fiind de sub 10% în luna octombrie. În al doilea rând, multiplele bariere birocratice puse în calea eventualilor beneficiari de sprijin economic au însemnat în realitate că doar firmele cu o capacitate administrativă și financiară suficient de mare au reușit să obțină aceste resurse, firmele mici fiind puse într-o situație defavorabilă. În al treilea rând, nici firmele care au obținut stimulentele financiare ale statului nu au resimțit un real aport al acestora, întrucât acest sprijin a fost minor în raport cu costurile lor operaționale reale.

În spațiul public s-a vorbit destul de mult despre „lecțiile” și „oportunitățile” pe care mediul de afaceri ar trebui să le vadă în noua situație. Bineînțeles, perioada poate fi benefică pentru firmele care dispun de resurse financiare suficiente pentru investiții – inclusiv pentru dezvoltarea ramurilor digitale, cum ar fi comerțul electronic – dar marea majoritate a firmelor mici și mijlocii vor avea mari dificultăți în a se adapta și a alocă resurse suplimentare pentru investiții, în condițiile în care lichiditățile au fost consumate în perioada stării de urgență (pentru cheltuielile fixe cum sunt chirii, serviciile externe, salariile sau taxele).

În concluzie, măsurile social-economice foarte modeste din perioada pandemiei și comunicarea deficitară a autorităților au expus salariații riscului concedierilor și pierderii veniturilor, au lăsat în mare parte întreprinderile să facă față singure pierderilor veniturilor, promițându-le doar sprijin pentru reducerea costului finanțărilor când își vor relua activitatea, și au redus gradul de încredere și deci de conformare a populației față de măsurile sanitare impuse de guvern, ceea ce a afectat nu doar situația economică țării, dar și cea sanitar-epidemiologică.

Ce se poate face altfel acum? Deși odată cu mărirea numărului de infectați prioritatea este consolidarea sistemului medical și limitarea răspândirii infecției, economia nu poate fi ignorată de guvern, pentru că altfel ea se va înfunda tot mai mult într-un cerc vicios al lipsei de bani, salariați și activitate. Calculele noastre demonstrează că în perioada stării de urgență guvernul a avut resursele necesare pentru a institui un stimulent economic pentru păstrarea locurilor de muncă și a competitivității economice a întreprinderilor în adevăratul sens al cuvântului, prin finanțarea directă și integrală a șomajului tehnic. Pe de altă parte, stimulentele financiare pentru sectoarele care se descurcă bine în perioada pandemiei trebuie revizuite, pentru a nu reduce și mai mult capacitatea unui stat și așa slăbit din cauza non-conformării fiscale, a corupției și a neîncrederii populației. De asemenea, în perioade de șocuri economice crește riscul de aprofundare a inegalităților sociale, de aceea mecanismele care limitează aceste inegalități — cum este creșterea salariului minim și negocierile colective — trebuie revigorat.

1

IMPACTUL ASUPRA ECONOMIEI

1.1 ȘOCUL MACROECONOMIC ÎN PERSPECTIVĂ COMPARATIVĂ

Din punct de vedere al impactului macroeconomic propriu-zis al pandemiei, Republica Moldova nu face notă discordantă cu alte țări din regiune. Restricțiile stricte impuse de autoritățile tuturor statelor din Europa Centrală și de Est în primăvara anului 2020 și limitările mai puțin drastice din perioada de vară și toamnă vor rezulta în scăderea PIB în toate țările. În acest sens, Republica Moldova se află mai degrabă pe la mijlocul listei: conform prognozei Fondului Monetar Internațional din octombrie 2020, economia Republicii Moldova se va contracta cu 4,5% în acest an, în timp ce în Ucraina, Slovacia, Albania și Croația impactul va depăși 7 puncte procentuale, iar în Lituania și Serbia va fi de sub 2,5 puncte. De altfel, pentru anul 2020 per ansamblu impactul pandemiei asupra economiei este comparabil în Republica Moldova cu România. Prognozele FMI

pentru anul 2021 variază mai puțin decât impactul estimat pentru anul 2020, dar incertitudinea este atât de mare încât nu ne vom opri în detalii pentru o analiză comparativă între țări – vom semnală doar că și pentru anul viitor Republica Moldova se află undeva pe la mijlocul listei.

La o analiză mai aprofundată a prognozei macroeconomice a FMI, vom observa că efectele negative sunt resimțite cel mai în forță în țările dependente de sectoarele de activitate cele mai afectate de COVID-19: turismul (cazul Croației) sau industria auto (cazul Slovaciei). Chiar dacă creșterea economică era în această regiune în declin, prognozele pre-pandemie indicând o încetinire față de 2019, șocul este fără îndoială uriaș, diferența dintre prognozele recente și cele anterioare variind de la -4,6 în cazul Lituaniei la -11,7 puncte procentuale în cazul Croației. Chiar dacă FMI estimează că toate țările vor avea o revenire în formă de V, cu reviriment puternic în 2021, doar Lituania, Polonia și Serbia ar urma să revină la volumul PIB-ului din 2019 mai devreme de 2022. În acest peisaj, așa cum am menționat, performanța economiei Republicii Moldova rămâne undeva la mijlocul plutonului, activitatea economică urmând să depășească volumul din 2019 abia în 2022.

Corespunzător încetinerii macroeconomice, este de așteptat ca inflația să se tempereze, lucru evident mai ales în cazul țărilor baltice și mai puțin vizibil în unele țări unde inflația se menținea la un nivel redus și înainte de pandemie (Albania, Croația, Macedonia, Serbia). Din nou, chiar dacă prognozele anterioare indicau o direcție descendentă a inflației, impactul pandemiei asupra prețurilor este deosebit de puternic și în anumite sectoare de activitate poate constrânge profitabilitatea și, inerent, revenirea activității. Partea pozitivă este, bineînțeles, temperarea pierderilor de putere de cumpărare pentru salariați. Republica Moldova se remarcă printr-o scădere relativ puternică a inflației (de la 4,8% în 2019 la 2,8% conform prognozei FMI din octombrie 2020), contrar așteptărilor de creștere de dinainte de pandemie (prognoza din octombrie 2019 arăta o inflație anuală de 5,7% pentru 2020).

În majoritatea țărilor, contracția economică indusă de pandemie se datorează evoluției tuturor componentelor cererii agregate. Este de așteptat ca investițiile și consumul să scadă într-o perioadă de incertitudine majoră, indusă în bună măsură și de perturbarea considerabilă a comerțului internațional cu bunuri și servicii. Într-adevăr, prognozele FMI arată o scădere anuală a exporturilor cu până la 40,6% în

Tabelul 1

Creșterea PIB a țărilor din Europa Centrală și de Est, prognoză FMI

	oct.20			oct.19	oct.20 vs. oct.19
	2019	2020	2021	2020	
Albania	2,2%	-7,5%	6,1%	4,0%	-11,6
Armenia	7,6%	-4,5%	3,5%	4,8%	-9,3
Bulgaria	3,4%	-4,0%	4,1%	3,2%	-7,2
Croatia	2,9%	-9,0%	6,0%	2,7%	-11,7
Cehia	2,3%	-6,5%	5,1%	2,6%	-9,1
Estonia	5,0%	-5,2%	4,5%	2,9%	-8,1
Letonia	2,2%	-6,0%	5,2%	2,8%	-8,8
Lituania	3,9%	-1,8%	4,1%	2,7%	-4,6
Moldova	3,6%	-4,5%	4,1%	3,8%	-8,3
Macedonia	3,6%	-5,4%	5,5%	3,4%	-8,8
Polonia	4,1%	-3,6%	4,6%	3,1%	-6,6
România	4,1%	-4,8%	4,6%	3,5%	-8,3
Rusia	1,3%	-4,1%	2,8%	1,9%	-6
Serbia	4,2%	-2,5%	5,5%	4,0%	-6,5
Slovacia	2,4%	-7,1%	6,9%	2,7%	-9,8
Slovenia	2,4%	-6,7%	5,2%	2,9%	-9,6
Ucraina	3,2%	-7,2%	3,0%	3,0%	-10,2

Sursa: FMI, World Economic Outlook

Tabelul 2

Inflația media anuală, prognoză FMI

	oct.20			oct.19
	2019	2020	2021	2020
Albania	1,4%	1,4%	1,7%	2,0%
Armenia	1,4%	0,9%	2,0%	2,5%
Bulgaria	2,5%	1,2%	1,7%	2,3%
Croatia	0,8%	0,3%	0,8%	1,2%
Cehia	2,9%	3,3%	2,4%	2,3%
Estonia	2,3%	0,2%	1,4%	2,4%
Letonia	2,7%	0,6%	1,8%	2,6%
Lituania	2,2%	1,3%	1,7%	2,2%
Moldova	4,8%	2,8%	2,3%	5,7%
Macedonia	0,8%	0,9%	1,3%	1,7%
Polonia	2,3%	3,3%	2,3%	3,5%
România	3,8%	2,9%	2,5%	3,3%
Rusia	4,5%	3,2%	3,2%	3,5%
Serbia	1,9%	1,5%	1,9%	1,9%
Slovacia	2,8%	1,5%	1,5%	2,1%
Slovenia	1,6%	0,5%	1,8%	1,9%
Ucraina	7,9%	3,2%	6,0%	5,9%

Sursa: FMI, World Economic Outlook

Tabelul 3

Exporturi și importuri de bunuri și servicii, estimare FMI (% față de anul anterior)

	Exporturi de bunuri și servicii (% față de anul anterior)				Importuri de bunuri și servicii (% față de anul anterior)			
	oct.20		oct.19		oct.20		oct.19	
	2019	2020	2021	2020	2019	2020	2021	2020
Albania	1,7%	-35,3%	36,8%	5,2%	4,7%	-21,8%	12,3%	4,7%
Armenia	13,9%	-20,3%	13,6%	7,0%	9,5%	-12,3%	10,0%	4,3%
Bulgaria	1,9%	-12,1%	12,5%	3,9%	2,4%	-10,0%	12,3%	4,8%
Croatia	4,6%	-40,6%	28,1%	5,1%	4,8%	-31,9%	25,0%	6,2%
Cehia	1,3%	-12,4%	11,3%	4,1%	1,4%	-9,7%	9,4%	4,9%
Estonia	6,2%	-8,8%	7,0%	3,3%	3,7%	-11,5%	8,5%	4,8%
Letonia	1,9%	-4,7%	4,2%	2,3%	2,3%	-5,9%	9,0%	3,1%
Lituania	9,6%	-4,6%	7,1%	3,8%	6,0%	-6,9%	9,7%	4,6%
Moldova	10,8%	-5,7%	-17,8%	6,4%	5,0%	-1,7%	-2,9%	6,3%
Macedonia	8,3%	-13,8%	11,6%	8,9%	9,0%	-11,6%	9,3%	7,4%
Polonia	4,7%	-7,4%	6,8%	4,9%	2,7%	-9,3%	8,4%	5,9%
România	4,6%	-11,5%	13,5%	6,3%	8,0%	-6,8%	10,5%	6,3%
Rusia	-3,2%	-8,8%	1,5%	3,6%	2,9%	-12,6%	4,3%	3,6%
Serbia	10,3%	-8,6%	8,3%	8,4%	11,4%	-5,7%	11,2%	7,5%
Slovacia	1,7%	-17,4%	9,7%	3,8%	2,6%	-16,9%	10,9%	3,4%
Slovenia	4,4%	-14,1%	7,5%	5,2%	4,2%	-13,7%	10,0%	5,8%
Ucraina	7,0%	-4,0%	5,5%	4,3%	7,2%	-7,0%	12,4%	6,9%

Sursa: FMI, World Economic Outlook

Croația (bineînțeles, în bună măsură datorită prăbușirii turismului în această țară). Țările puternic integrate în lanțurile de producție europene (Cehia, Slovacia, România) experimentează de asemenea o scădere puternică a exporturilor. Aceeași prognoză indică o posibilă revenire lentă a exporturilor în țări precum Armenia, Croația, Estonia, Rusia, Slovacia sau Slovenia. Republica Moldova pare a fi un caz cu totul special, contracția exporturilor exacerbându-se în 2021, contrar tendinței dominante în regiune. Și importurile ar urma să continue să scadă în Republica Moldova, într-un ritm totuși mult mai lent și producând probleme suplimentare pentru balanța comercială a țării. Pentru 2020, acest lucru predomină în regiune, doar țările baltice, Polonia, Rusia și Ucraina urmând să înregistreze scăderi mai puternice ale importurilor față de exporturi ca urmare a pandemiei.

Chiar dacă prognozele arată o eventuală revenire în V a activității economice, efectele macroeconomice pe termen lung vor fi fără îndoială foarte puternice în majoritatea țărilor din regiune. Cel mai clar indicator în acest sens este creșterea subită a datoriei publice ca urmare a nevoii de finanțare a măsurilor de combatere a efectelor COVID-19 de către guvernele naționale. De remarcat mai întâi că prognozele anterioare estimau o oarecare stabilizare a ponderii datoriei publice în PIB, cu creșteri moderate în unele țări (Macedonia, Moldova, Polonia, România, Rusia și, temporar, Ucraina) și tendințe clare de scădere în celelalte. În schimb, pandemia a determinat creșteri masive de la 5 puncte procentuale în Rusia, cu până la 14,5 puncte procentuale în Croația. Țări care nu considerau datoria publică o problemă pe termen scurt (Letonia, Lituania, Macedonia, România) s-au apropiat sau au depășit 50% din PIB, situația fiind considerabil mai proastă în țări precum Albania, Armenia, Croația, Polonia, Serbia, Slovacia, Slovenia și Ucraina. Desigur, o parte a acestei creșteri a ponderii datoriei publice în PIB se datorează scăderii puternice a PIB în 2020, însă prognozele indică menținerea la un nivel relativ

ridicat (față de 2019 și față de prognozele anterioare) a datoriei publice pe termen mai lung. Conform FMI, doar Serbia ar urma să înregistreze în 2024 un nivel al datoriei publice mai scăzut decât în 2019 și doar Bulgaria ar urma să revină la un nivel similar cu cel pre-pandemie. Cele mai radicale schimbări le-ar înregistra Cehia, Estonia și România, unde datoria ar urma să crească continuu în următorii ani. În țări precum Republica Moldova, Macedonia, Polonia sau Rusia nivelul din 2020 ar urma să se mențină pe o perioadă mai îndelungată, fără o creștere semnificativă ulterioară lui 2020.

Peisajul devine mai sumbru și în ce privește șomajul, chiar dacă în acest caz extremele sunt și mai evidente. În mod excepțional, unele țări (Cehia, Polonia) care înregistrau rate extrem de scăzute ale șomajului înainte de pandemie nu ar urma să experimenteze o schimbare majoră în acest sens, spre deosebire de alte țări vecine (în special România și Slovenia). Conform FMI, șomajul ar urma să depășească 7% în țările baltice, Croația, România, Slovacia, Slovenia și Republica Moldova, unde ne putem aștepta la temperarea semnificativă a problemei deficitului de forță de muncă reclamată de angajatori în ultimii ani. Bineînțeles, în țările unde șomajul deja reprezenta o problemă majoră (Albania, Armenia, Macedonia, Serbia, Ucraina), pandemia va înrăutăți și mai mult lucrurile. De remarcat că prognoza pentru 2021 este pesimistă pentru practic toate țările, șomajul rămânând deasupra nivelului din 2019 și chiar crescând în unele țări.

1.2 IMPACTUL PANDEMIEI DIN PERSPECTIVĂ SECTORIALĂ

Pandemia și restricțiile impuse de autorități au lovit direct și indirect majoritatea sectoarelor economice. Sectoarele vizate direct de interdicțiile din timpul perioadei de urgență, în special HoReCa și transporturile, au suferit cel mai mult în primul semestru al anului 2020. De asemenea, sectoarele

Tabelul 4
Datoria publică (% din PIB)

	oct.20			oct.19	
	2019	2020	2024	2020	2024
Albania	68%	83%	72%	65%	58%
Armenia	50%	61%	58%	50%	48%
Bulgaria	19%	24%	20%	18%	14%
Croatia	73%	88%	78%	68%	58%
Cehia	30%	39%	42%	31%	28%
Estonia	8%	19%	30%	8%	7%
Letonia	37%	44%	40%	35%	32%
Lituania	38%	48%	40%	30%	24%
Moldova	28%	38%	40%	32%	33%
Macedonia	40%	50%	51%	41%	42%
Polonia	46%	60%	60%	47%	47%
România	37%	45%	62%	39%	43%
Rusia	14%	19%	18%	18%	21%
Serbia	53%	60%	48%	50%	39%
Slovacia	48%	62%	56%	48%	46%
Slovenia	66%	81%	74%	65%	56%
Ucraina	50%	66%	55%	54%	45%

Sursa: FMI, World Economic Outlook

Tabelul 5
Rata șomajului

	oct.20			oct.19
	2019	2020	2021	2020
Albania	11,5%	11,8%	11,5%	13,2%
Armenia	18,9%	22,3%	21,1%	17,5%
Bulgaria	4,2%	5,6%	4,5%	4,8%
Croatia	7,8%	9,3%	10,3%	8,0%
Cehia	2,0%	3,1%	3,4%	2,3%
Estonia	4,4%	7,8%	6,1%	4,7%
Letonia	6,3%	9,0%	8,0%	6,7%
Lituania	6,3%	8,2%	7,5%	6,0%
Moldova	5,1%	8,0%	5,5%	3,0%
Macedonia	17,3%	20,2%	17,8%	16,9%
Polonia	3,3%	3,8%	5,1%	3,8%
România	3,9%	7,9%	6,0%	4,6%
Rusia	4,6%	5,6%	5,2%	4,8%
Serbia	10,9%	13,4%	13,0%	12,8%
Slovacia	5,8%	7,8%	7,1%	5,9%
Slovenia	4,6%	8,0%	6,0%	4,5%
Ucraina	8,5%	11,0%	9,6%	8,2%

Sursa: FMI, World Economic Outlook

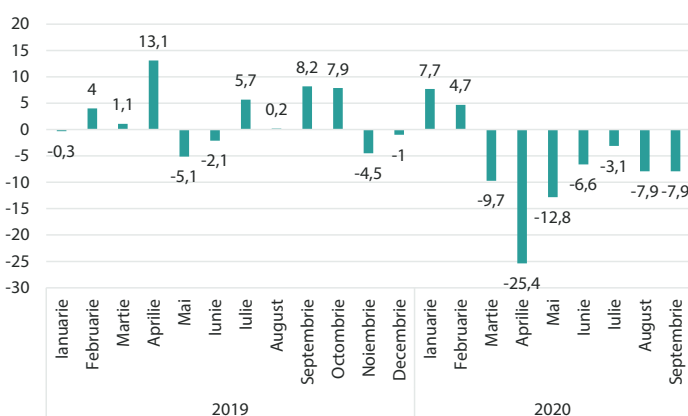
industriale dependente de cererea externă, ca producția de componente auto și industria textilă, au cunoscut de asemenea o scădere drastică a activității pe perioada stării de urgență, urmată de o restabilire a activității, dar la un nivel inferior celui de la sfârșitul anului precedent. Doar sectoarele care au putut să gestioneze mai eficient munca la distanță, ca de exemplu sectorul tehnologiilor informaționale, și-au menținut ritmul de creștere din anii precedenți.

Indicii volumului producției industriale publicați de INS au arătat o scădere de 25% a producției industriale în luna aprilie 2020 față de aceeași lună a anului trecut și o degradare cu 29% a producției industriei prelucrătoare³. Situația s-a atenuat oarecum spre toamnă, dar a rămas oricum în recesiune, indicele producției industriale din septembrie fiind cu 7,9% mai mic în comparație cu aceeași lună a anului precedent.

De departe cel mai afectat sector industrial a fost producția de componente auto, care practic și-a sistat activitatea pentru aproape o lună, indicele producției acestui sector scăzând cu 82,5% în aprilie, la care trebuie adăugată și scăderea cu 69% a indicelui producției de echipamente electrice, majoritatea cărora sunt de asemenea vândute producătorilor de mașini. Fabricile de componente auto din Republica Moldova, integrate în lanțul de aprovizionare al producătorilor de mașini din Europa, au fost

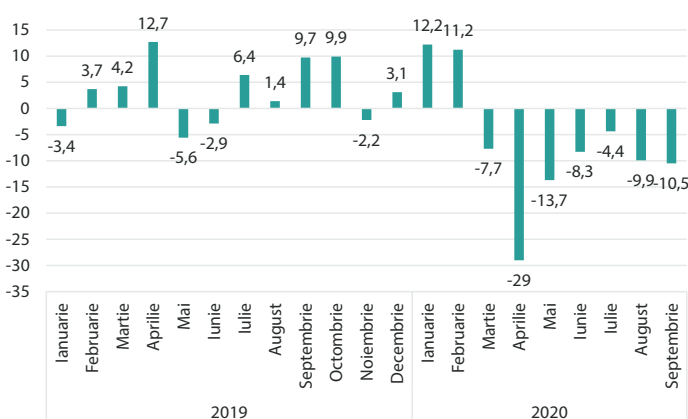
3 Producția și furnizarea de energie electrică, termică și gaze s-a menținut în aprilie, amortizând puțin căderea indicelui pentru industrie per total.

Figura 1
Evoluția indicelui producției industriale, lunar față de aceeași lună a anului precedent, în %

Sursa datelor: Biroul Național de Statistică

Figura 2
Evoluția indicelui producției în industria prelucrătoare, lunar față de aceeași lună a anului precedent, în %

Sursa datelor: Biroul Național de Statistică

Tabelul 6
Impactul închiderilor de fabrici în industria auto, Europa

Țara	Număr de vehicule pierdute (mii unități)	Număr de zile de stopare a producției
Germania	616,6	30
Spania	452,2	34
Franța	278,4	34
Marea Britanie	262,7	41
Italia	157,9	41
Cehia	155,1	29
Slovacia	114,6	24
Polonia	102,0	36
România	68,7	31
Ungaria	51,6	22
Total UE + Marea Britanie	2446,3	30

Sursa datelor: ACEA

afectate de sistarea producției de mașini din Germania și alte țări europene.⁴ Conform estimărilor Asociației Europene a Producătorilor de Automobile, fabricile producătoare de mașini din Europa s-au închis în medie pentru 30 de zile, ceea ce echivalează cu peste 2,4 milioane de mașini nefabricate.⁵

Impactul scăderii cererii de componente auto fabricate în Republica Moldova din partea producătorilor de mașini din Europa nu este deloc neglijabilă pentru economia țării noastre. Sectorul de componente auto s-a dezvoltat vertiginos în ultimii ani datorită investițiilor străine în Zonele Economice Libere și a ajuns să aibă o importanță semnificativă atât în structura producției industriale (două categorii – fabricarea de fire și cabluri și fabricarea autovehiculelor – au avut împreună o pondere de 10% în producția industrială în 2019), cât mai ales în balanța comercială, doar exporturile de cablaje auto ajungând să reprezinte peste 21% din exporturile totale ale Republicii Moldova în 2019. La sfârșitul anului 2019, industria auto angaja aproape 15,6 mii de salariați, de 11 ori mai mulți decât în 2013, la care trebuie adăugați și o bună parte din salariații înregistrați în categoria „Fabricarea echipamentelor electrice”, peste 1,7 mii conform datelor BNS, care sunt producători de cablaje electrice pentru industria auto. Cu alte cuvinte, industria auto angaja la sfârșitul anului 2019 aproape 13% din totalul salariaților din industrie și 2-3% din totalul salariaților din economie (estimarea numărului total al salariaților din Republica Moldova este o sarcină dificilă, așa cum arătat în studiul nostru „Situția salariaților din Republica Moldova: o criză structurală”).

Ne oprim un pic mai în detaliu asupra industriei auto pentru că aceasta reprezintă un studiu de caz ilustrativ pentru felul cum a fost gestionat impactul pandemiei de către întreprinderi și mai ales pentru rolul pe care l-a jucat statul Republica Moldova în această situație. Conform interviurilor realizate în cadrul acestei cercetări, fabricile producătoare de componente auto

și-au sistat activitatea pentru aproape o lună, timp în care s-a aplicat șomajul tehnic pentru toți salariații productivi. Companiile din sector – deținute de acționari străini și gestionate într-o ecuație multinațională (producătorii având fabrici și în alte țări din regiune) – au avut o capacitate financiară suficientă pentru a absorbi șocul sistării activității și a relua producția odată cu reparația cererii. Conform directorilor intervievați, firmele nu au contat în mod deosebit pe ajutorul statului și nu au așteptat măsuri de sprijin financiar pentru a introduce șomajul tehnic, ele recurgând la această soluție din momentul în care fabricile au fost nevoite să se închidă, adică aproape cu o lună mai devreme ca guvernul să aprobe rambursarea contribuțiilor și impozitelor pe șomajul tehnic. Ulterior, firmele din sector au obținut rambursarea a 60% din contribuțiile și impozitelor plătite pe șomajul tehnic, dar aportul acestui ajutor financiar din partea statului a fost minim, reprezentând echivalentul a mai puțin de 10% din fondul de salarizare lunar și respectiv sub 1% din fondul de salarizare anual.

Sectorul auto se confruntă în continuare cu o cerere scăzută față de perioada pre-criză. Deși producția a fost reluată, în septembrie aceasta era încă cu 9,2% mai mică comparativ cu aceeași perioadă a anului precedent, iar per total pe primele 9 luni ale anului 2020 indicele producției industriale a sectorului a scăzut cu 36,7%. Acest lucru afectează cu siguranță profitabilitatea companiilor din sector și planurile acestora de creștere a producției, de angajare de noi salariați și de mărire a salariilor.

Un alt sector care a fost lovit deosebit de dur de criza pandemică a fost industria ușoară, cel mai mare sector industrial din Republica Moldova, angajând peste 29 mii de salariați.⁶ Indicele producției de articole de îmbrăcăminte a scăzut cu 59% în luna aprilie, cel al produselor din piele și al încălțămintei cu 61%, iar cel al produselor textile cu 48%. Mai multe întreprinderi și-au sistat parțial sau total activitatea dintr-o cauză similară cu cea din industria de componente auto: scăderea cererii pe piața globală și mai ales în Europa (industria ușoară este în proporție de 90% orientată spre export). Ca și fabricile de componente auto, cele din industria textilă și îmbrăcăminte nu au fost vizate direct de restricțiile impuse de guvern, dar au suferit din cauza închiderii magazinelor de îmbrăcăminte pe continentul european și de perturbarea livrării de materie primă din Asia. Deși efectele pandemiei asupra fabricilor de textile și îmbrăcăminte au avut o cauzalitate asemănătoare cu cea din industria auto, efectele au fost destul de diferite. În primul rând, industria ușoară este mult mai fragmentată și mai dispersată în profil teritorial, acoperind aproape tot teritoriul țării. În al doilea rând, acționarii sunt de cele mai multe ori autohtoni, fără o putere financiară suficientă pentru a absorbi șocul lipsei comenzilor. În al treilea rând, nivelul de salarizare foarte slab și gradul ridicat de feminizare a forței de muncă – în condițiile în care pandemia a pus o presiune suplimentară mai ales asupra femeilor din cauza închiderii școlilor și grădinițelor – reflectă o forță de muncă mult mai vulnerabilă decât cea din sectorul auto. Toți acești factori au determinat comportamente foarte

4 Majoritatea producătorilor europeni de vehicule și-au închis fabricile în martie și aprilie.

5 Vezi <https://www.acea.be/news/article/interactive-map-production-impact-of-covid-19-on-the-european-auto-industry>

6 19,7 mii în producția de îmbrăcăminte, 5,5 mii în producția de produse textile, 4,1 mii în tăbăcirea și finisarea pieilor și producția de încălțăminte.

diferite din partea companiilor pe perioada sistării activității: în multe cazuri, salariații au fost trimiși în concedii de odihnă plătite (astfel consumându-se zilele de concediu care altfel ar fi fost luate pe timp de vară) sau chiar în concedii pe cont propriu neplătite. Odată cu relansarea cererii pe piețele internaționale și restabilirea fluxului de materie primă, fabricile de îmbrăcăminte, de produse textile, de pielărit și de încălțăminte au revenit la un ritm de activitate normal, în septembrie 2020 volumul producției industriale depășindu-l pe cel din aceeași perioadă a anului precedent. Totuși, pentru salariații din sector șocul inactivității sau activității parțiale a fost resimțit în pierderea veniturilor sau a zilelor de concediu.

Tabelul 7

Evoluția indicelui producției industriale față de anul precedent, în %

	Aprilie	Septembrie	Media ianuarie-august 2020	Număr de salariați la 31 decembrie 2019
TOTAL INDUSTRIE	-25,4	-7,9	-6,8	133237
INDUSTRIA EXTRACTIVĂ	-37,6	16,6	14,3	2359
TOTAL INDUSTRIA PRELUCRĂTOARE	-29,0	-10,5	-6,7	110929
ECHIPAMENTE ELECTRICE	-69,1	-46,5	-38,8	1751
AUTOVEHICULE	-82,5	-9,2	-36,7	15555
CALCULATOARE, PRODUSE ELECTRONICE ȘI OPTICE	-61,7	-32,1	-36,6	705
MAȘINI, UTILAJE ȘI ECHIPAMENTE	-6,8	-43,3	-28,1	2115
PRELUCRAREA LEMNULUI	-25,8	-11,6	-23,2	1542
REPARAREA MAȘINILOR ȘI ECHIPAMENTELOR	-37,2	-50,0	-17,4	1388
TIPĂRIREA PE SUPOȚI A ÎNREGISTRĂRIILOR	-47,1	13,8	-17,2	1100
PRODUSE FARMACEUTICE	-11,8	-23,2	-9,2	857
ARTICOLE DE ÎMBRĂCĂMINTE	-58,7	4,5	-5,9	19731
PRODUSE DIN CAUCIUC ȘI MASE PLASTICE	-9,3	-10,5	-5,9	4399
BĂUTURI	-22,5	9,6	-5,5	8554
PRODUSE TEXTILE	-48,0	77,6	-5,3	5551
INDUSTRIA METALURGICĂ	-31,7	-19,2	-5,3	191
MOBILĂ	-66,8	12,5	-0,6	4966
ALTE ACTIVITĂȚI INDUSTRIALE	-21,1	32,0	-0,4	1645
INDUSTRIA ALIMENTARĂ	0,3	-33,7	0,6	25467
HÂRTIE ȘI PRODUSE DIN HÂRTIE	-12,1	16,7	1,8	1386
TĂBĂCIREA ȘI FINISAREA PIEILOR	-60,7	23,7	4,7	4138
CONSTRUCȚII METALICE	-13,4	22,4	7,5	2999
PRODUSE DIN MINERALE NEMETALICE	-22,4	9,5	17,4	4632
SUBSTANȚE ȘI PRODUSE CHIMICE	20,8	1,9	24,4	1810
PRODUCȚIA ȘI FURNIZAREA DE ENERGIE ELECTRICĂ, TERMICĂ, GAZE, APĂ CALDĂ	6,1	24,1	1,0	11283

Sursa datelor: Biroul Național de Statistică

Per ansamblu, cu excepția industriei alimentare și a celei chimice, toate industriile au cunoscut o scădere a producției pe perioada restricțiilor din lunile martie-aprilie. Pentru primele 9 luni ale anului, pe lângă cele două industrii menționate, unicele care au reușit să depășească nivelul din 2019 au fost industria hârtiei, cea a tăbăcirii pieilor, ce a construcțiilor metalice și cea a produselor din minerale nemetale. Toate celelalte sectoare au suferit mai mult sau mai puțin, iar salariații din domeniile care și-au scăzut producția din cauza crizei economice cauzată de pandemie reprezintă două treimi din totalul salariaților din industria prelucrătoare. Pe lângă producătorii de componente auto și firmele din industria ușoară, cel mai mult au fost loviți producătorii de mașini, utilaje și echipamente, pentru care indicele producției industriale pe primele 9 luni ale anului 2020 a scăzut cu 28% față de anul precedent, precum și companiile prelucrătoare ale lemnului, pentru care activitatea a scăzut cu 23%.

Sectorul economic care a fost probabil cel mai mult în centrul atenției publice din cauza restricțiilor directe care i-au fost impuse a fost cel al HoReCa. Conform raportului „Matricea COVID”⁷, elaborat de Consiliul Economic pe lângă Prim-Ministru, închiderea cafenelelor și restaurantelor pe perioada restricțiilor și ulterior activitatea limitată a acestora a însemnat un risc sporit de insolvabilitate și faliment: „Potrivit estimărilor, în primăvara anului viitor nu vor rămâne în picioare mai mult de 1/3 din barurile, cafenelele și restaurantele care există astăzi”. În absența unor măsuri directe de sprijin pentru

menținerea salariaților, ponderea foarte mare de întreprinderi mici și mijlocii a redus capacitatea acestui sector de a traversa criza păstrând locurile de muncă. Tonul peiorativ utilizat de guvernanti la adresa sectorului a arătat că acesta nu reprezintă o prioritate strategică pentru politici publice. În consecință, antreprenorii din domeniu au putut conta doar pe bunăvoința proprietarilor localurilor închiriate (care în unele cazuri au redus sau anulat chiar chiriile) pentru a reduce din costurile operaționale. Ponderea foarte mare a întreprinderilor mici și mijlocii în sector a însemnat că salariații au fost disponibilizați direct, fără a se aplica șomajul tehnic. În consecință, angajatorii nu au putut beneficia de stimulentele fiscale de rambursare a contribuțiilor și impozitelor pe șomaj tehnic promis de guvern, chiar dacă formal sectorul părea favorizat, promițându-i-se rambursarea a 100% din taxele plătite pe șomaj tehnic și staționare. Reprezentanții guvernului au utilizat de multe ori formula „rambursarea taxelor pe salarii” în discursurile publice, făcând referire la măsura de rambursare a contribuțiilor și impozitelor pe șomajul tehnic, ceea ce a creat o falsă impresie de sprijin către sector – în realitate, așa cum am spus mai sus, antreprenorii din sector nu au avut nici capacitatea financiară, nici cunoștințele și nici nu au putut fi determinați de salariați (care nu sunt consolidați în organizații sindicale) să aplice șomajul tehnic sau staționarea, respectiv nu s-au calificat pentru această măsură de sprijin din partea guvernului.

Situația din transporturi a fost similară cu cea din HoReCa, cel puțin în ceea ce privește impactul restricțiilor asupra relațiilor de muncă și sprijinul (ne)ofert de guvern. Transportul de mărfuri s-a redus considerabil pe perioada crizei (scădere de 35% în primele 5 luni ale anului 2020 față de aceeași perioadă din anul precedent), atât din cauza restricțiilor de circulație

7 Vezi <https://consecn.gov.md/wp-content/uploads/2020/10/Studiul-de-Impact-al-Pandemiei-COVID-19-asupra-sectoarelor-economice-%C8%99i-Matricea-cu-politici.pdf>

impuse de țările din regiune, cât și din imposibilitatea de a obține autorizațiile de transport pe teritoriul unor state (Rusia, Turcia, Ungaria). Raportul „Matricea COVID” enumeră și o serie de date care ilustrează și situația foarte dificilă din segmentul transportului terestru de călători: o scădere de 63% a numărului de bilete de autobuz la cursele suburbane, 70% la cursele interurbane și 87% la cursele internaționale, toate operând cu un coeficient de îmbarcare de 25-30%. Și în acest sector impactul asupra salariaților a fost direct și puternic – șoferii pe cursele de autobuze sunt de regulă plătiți pe numărul de ore lucrate, iar în condițiile în care numărul de curse a scăzut, veniturile lor au scăzut proporțional cu 30-40%. Lipsa instrumentelor de atenuare a impactului crizei – atât la nivel de companii, cât și la nivel de guvern –, dar și gradul slab de reprezentare colectivă a salariaților din sector, a însemnat că pandemia a lovit în primul rând în lucrători.

Impactul imediat al pandemiei în alte sectoare economice a fost mai puțin dramatic, dar deloc neglijabil pe termen mediu și lung. Agricultură, deși a suferit la fel de mult în 2020 ca și sectoarele puternic afectate de pandemie, a avut de înfruntat o altă conjunctură defavorabilă – seceta – care a scos la iveală problema structurală a sectorului: subdezvoltarea sistemului de aprovizionare cu apă pentru irigare și întârzierile în construcția sistemelor noi.

Situația întreprinderilor comerț – sectorul care angajează un sfert din numărul de salariați din economie și realizează mai mult de jumătate din cifra de afaceri – a fost diferită în funcție de domeniul de activitate: pe de o parte, magazinele de produse alimentare și în special supermarketurile au activat în regim normal și chiar au cunoscut o anumită creștere a cererii în lunile martie-aprilie pe fundalul comportamentului de „cumpărări în panică”, dar și datorită închiderii restaurantelor, ceea ce a orientat consumul de produse alimentare acasă; pe de altă parte, magazinele de îmbrăcăminte, electrocasnice și mobilă au fost afectate puternic, fiind închise pentru o perioadă, apoi odată cu redeschiderea confruntându-se cu o scădere a cererii din cauza puterii de cumpărare scăzute a clienților, dar și a comportamentului mult mai prudent al clienților în ceea ce ține de achizițiile de produse scumpe. Scăderea vânzărilor a venit la pachet cu creșterea costurilor de conformare la cerințele sanitare: măsurarea termometriei la intrare presupune resurse umane adiționale, iar echipamentul individual de protecție și gelurile sanitare pentru clienți se adaugă la cheltuielile operaționale. Comerțul electronic nu a putut să compenseze decât foarte puțin pierderile de vânzări în magazinele fizice, domeniul fiind în continuare subdezvoltat din mai multe motive: lipsa rețelelor de depozitare și livrare a mărfurilor accesibile, ușor de utilizat și ieftine

În sectorul de comerț nealimentar ponderea întreprinderilor mici și mijlocii este foarte mare, ceea ce a însemnat că impactul asupra salariaților a fost similar cu cel din HoReCa și transporturi: disponibilizări, concedii neplătite, scăderea veniturilor pentru salariații plătiți pe ore lucrate. Șomajul tehnic și staționarea au fost foarte puțin aplicate în acest sector.

Sectorul construcțiilor a rezistat în aparență mai bine pe perioada pandemiei, în primul rând pentru că activitatea se

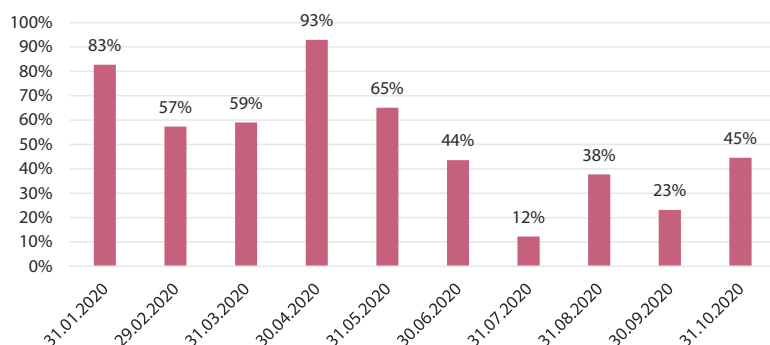
desfășoară în aer liber și respectiv restricțiile nu au afectat direct sectorul pe perioada stării de urgență, iar în doilea rând pentru că cererea pe segmentul rezidențial s-a menținut la un nivel comparabil cu cel din anul 2019. În condițiile de incertitudine legate de pandemie, investițiile în locuințe sunt în continuare văzute ca investiții relativ sigure de către persoanele deținătoare de capitaluri, apetitul pentru afaceri în această perioadă scăzând semnificativ – acest lucru, împreună cu un impact mai puțin semnificativ al programului Prima Casă – alimentează în continuare cererea de apartamente noi în zonele urbane. În pofida unor dificultăți de ordin administrativ (cauzate de actualizarea planului urbanistic în municipiul Chișinău și tergiversarea adoptării în Parlament a Codului urbanismului și construcțiilor), întreprinderile din sector și-au menținut activitatea și salariații. Pe de altă parte, pe termen mediu este de așteptat ca vânzările de apartamente să fie afectate de scăderea puterii de cumpărare a familiilor, iar construcțiile industriale să scadă din cauza reducerii apetitului investițional al mediului de afaceri.

Sectorul care face notă discordantă în peisajul economic al pandemiei este cel al tehnologiilor informaționale. Din motive evidente, companiile din sectorul IT s-au adaptat mai ușor la noul model al muncii la distanță, iar creșterea cererii în sector a fost stimulată mai ales de dezvoltarea comerțului electronic, compensând reducerea cererii pentru soluții de automatizare și digitalizare a întreprinderilor (clienții și-au revizuit investițiile în automatizare din cauza politicii de reducere a costurilor).

Așa cum am arătat în studiul „Situația salariaților din Republica Moldova: o criză structurală” (2019), sectorul IT a captat atenția publică din ultimii ani, fiind prezentat ca sectorul „vedetă” atunci când vine vorba de perspectivele de dezvoltare economică – cel puțin în media fiind mai intens promovat decât sectorul auto, de exemplu – și de creștere a gradului de complexitate a economiei. Pentru stimularea sectorului, dar mai ales pentru aducerea în câmpul legal a lucrătorilor, la începutul anului 2018 o reformă fiscală amplă a transformat Republica Moldova într-un „paradis fiscal” pentru companiile și angajații din IT. Intrat în vigoare de la 1 ianuarie 2018, Titlul X al Codului Fiscal care reglementează Regimul Fiscal al Rezidenților Parcurilor pentru Tehnologia Informației a introdus de facto un impozit unic de 7% pe cifra de afaceri pentru companiile din domeniul IT, impozit care s-a substituit integral impozitului pe profit și tuturor contribuțiilor aferente salariilor. În practică, acest lucru a însemnat că angajații cu cele mai mari salarii din economie plătesc cele mai mici impozite în valoare procentuală din veniturile lor, ceea ce arată natura fiscală regresivă a măsurii (încasările în fondul social sunt cu 56% mai mici decât în regula generală, încasările la asigurările medicale sunt cu 67% mai mici, iar impozitul pe venit cu 63% mai mic⁸). Astfel, sectorul cu cele mai mari facilități fiscale pe salarii a beneficiat și de o creștere semnificativă a activității pe parcursul anului 2020. Datele Serviciului Fiscal de Stat arată că valoarea impozitului colectat de la rezidenții parcurilor

8 Spatar, Marcel, Guga, Ștefan, „Situația salariaților din Moldova: o criză structurală”, FES Moldova, 2019. Disponibil aici: http://fes-moldova.org/fileadmin/user_upload/2020/Publications/Syndex_-_Situatia_Salariatilor_din_Republica_Moldova_O_Criza_Structurala__1_.pdf

Figura 3
Evoluția impozitului unic perceput de la rezidenții parcurilor pentru tehnologia informației față de aceeași lună a anului precedent, în %

Sursa: Serviciul Fiscal de Stat

informaționale – care este, așa cum am arătat mai sus, calculat în baza cifrei de afaceri – a crescut cu 50% în primele 9 luni ale anului 2020 în raport cu aceeași perioadă a anului precedent. Oarecum contraintuitiv, creșterea cea mai semnificativă s-a înregistrat în luna aprilie, când veniturile firmelor din parcurile industriale aproape că s-au dublat, atunci când întreprinderile din alte sectoare își sistau total sau parțial activitatea.

1.3 IMPACTUL ASUPRA COMPANIILOR: DATE DE SONDAJ

Efectele economice ale pandemiei și restricțiilor nu au dus lipsă de atenția experților economici în Republica Moldova. Mai multe rapoarte au analizat în detaliu impactul macroeconomic și sectorial al coronacrizei, printre principalele studii publicate fiind Raportul de Stare a Țării al Expert Grup⁹, Matricea COVID a Consiliului Economic pe lângă Prim-Ministru¹⁰, raportul Tendințe în Economia Moldovei al Institutului Național de Cercetări Economice¹¹ și Informația operativă cu privire la evoluția social-economică a Republicii Moldova a Ministerului Economiei și Infrastructurii¹². Toate aceste studii sunt bazate în primul rând pe datele publicate de instituțiile publice și mai ales de Biroul Național de Statistică. Pe lângă datele oficiale, Raportul de Stare a Țării al Expert-Grup se oprește în detalii și asupra rezultatelor Barometruului Opiniei Publice al Institutului de Politici Publice, publicat în iunie 2020. Totuși, cel mai semnificativ efort de estimare a impactului pandemiei COVID-19 asupra activității companiilor din Republica Moldova pe căi proprii a constituit în două sondaje realizate de PwC la inițiativa Camerei de Comerț Americane din Moldova în perioadele 30 martie – 6 aprilie și apoi 3-18 iulie. La aceste două sondaje au participat 315 și apoi 205 companii. În cele ce urmează, vom prezenta câteva concluzii principale care reies din aceste sondaje,

întrucât ele surprind realitățile activității întreprinderilor de multe ori mai bine decât datele oficiale.

Datele colectate în timpul sondajului derulat în perioada 30 martie – 6 aprilie 2020 au surprins starea de îngrijorare de la începutul stării de urgență la nivel general cu privire la modalitatea în care se vor desfășura activitățile economice. 88 % dintre respondenții sondajului au remarcat impactul total și semnificativ de scădere a cererii pentru produse și servicii și 74 % din respondenți au considerat restricțiile legale impuse de stat ca fiind o provocare pentru desfășurarea activității economice.

Impactul măsurilor restrictive impuse în perioada de urgență a fost confirmat de respondenții din cel de-al doilea sondaj realizat în perioada 3-18 iulie 2020. 40% din aceștia au declarat că au înregistrat venituri cu 50 % mai mici în perioada de urgență comparativ aceeași perioadă în 2019 și doar 13% din totalul respondenților au înregistrat o majorare a veniturilor sau cel puțin menținerea acestora.

Industria precum telecomunicațiile, asigurările, industria grea, producerea de utilaje, tehnologiile informaționale au înregistrat o creștere a veniturilor în perioada de urgență comparativ cu aceeași perioadă din anul precedent, însă pe altă parte HORECA, turism, educație au înregistrat o scădere a veniturilor cu peste 50% observându-se clar impactul măsurilor restrictive impuse populației de distanțare socială.

Angajatorii respondenți ai sondajului din 30 martie – 6 aprilie 2020 au fost rugați să anticipeze provocările cu care se vor confrunta în următoarele 2-5 luni și printre principalele îngrijorări s-au enumerat lipsa materiei prime (64% din răspunsurile colectate), scăderea cererii de produse și servicii (91% din respondenți), restricții legale de activitate (79% din respondenți), întârzierea încasărilor facturilor emise (85% din respondenți).

Anticipările respondenților au fost îndreptățite întrucât respondenții sondajului din 3-18 iulie 2020 au identificat factorii care le afectează activitatea în prezent ca fiind diminuarea cererii de produse și servicii, restricțiile legale impuse de Comisia Națională Extraordinară de Sănătate Publică și întârzierea încasărilor facturilor emise.

În momentul declanșării crizei și introducerii măsurilor restrictive pesimismul mediului de afaceri atingea cote alarmante: peste 40% din respondenții la sondajul din aprilie se așteptau ca veniturile lor să scadă cu peste 50% în anul 2020, iar alte 40% anticipau o reducere între 20% și 50%. Cifrele au scăzut în al doilea sondaj, în august acestea arătând că 23% din respondenți se așteptau la o scădere a veniturilor la mai puțin de jumătate, iar alte 33% la o diminuare între 20% și 50%. Deși atenuarea îngrijorărilor este evidentă, nu putem vorbi de o situație pozitivă: în continuare 91% din respondenți consideră

9 Vezi <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/2052-raportul-de-stare-a-%C8%9B%C4%83rii-2020&category=182>

10 Vezi <https://consecon.gov.md/wp-content/uploads/2020/10/Studiul-de-Impact-al-Pandemiei-COVID-19-asupra-sectoarelor-economice-%C8%99i-Matricea-cu-politici.pdf>

11 Vezi https://incc.md/uploads/files/1603469727_met_38_tr-2_2020_site.pdf

12 Vezi https://mei.gov.md/sites/default/files/document/attachments/expres_2020-09.pdf

că veniturile le vor scădea în 2020 față de anul precedent, cele mai afectate industrii fiind nesurprinzător HoReCa, turismul și industria ușoară.

Contextul de incertitudine creat de criza sanitară a făcut ca operatorii economici să fie reticenți în a planifica dezvoltarea unor noi linii de business. 79% dintre respondenții sondajului din iulie și-au exprimat alegerea de a nu planifica dezvoltarea unor noi linii de business și doar 35% și-au exprimat intenția de a intra pe piața online.

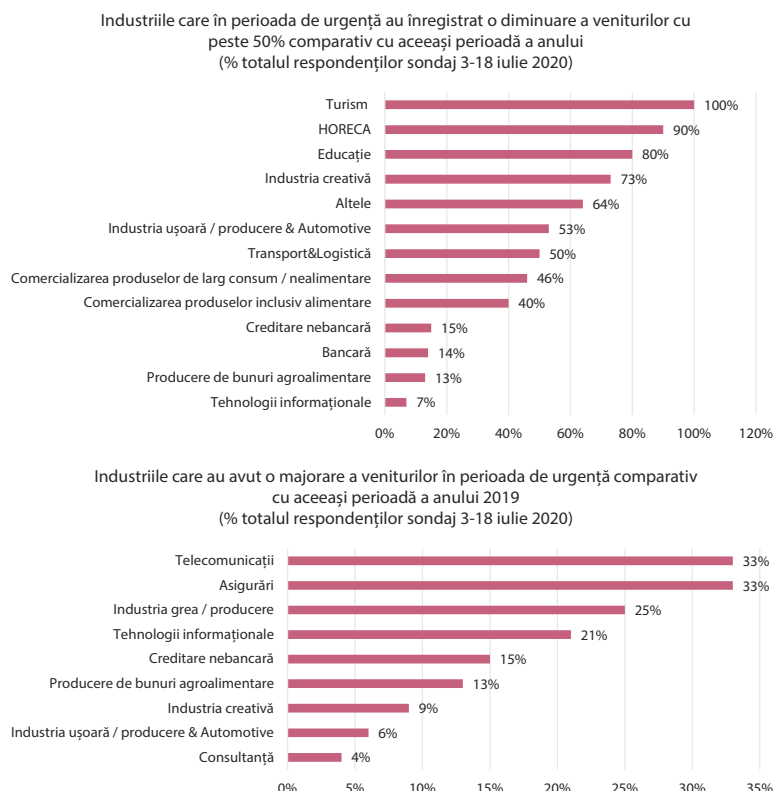
În contextul estimărilor pesimiste de scădere a veniturilor companiilor pentru anul 2020, printre măsurile luate de întreprinderi pentru a atenua efectele crizei, un rol central l-a avut reducerea investițiilor strategice (pentru 59% din respondenți) și curente (52%), precum și a costurilor de chirie și administrative (58%). Pentru aproape jumătate din firmele respondente (48%) un rol central a avut reducerea costurilor aferente personalului. Industriile care au redus personalul ca măsură de atenuare a impactului economic în contextul au fost în principal în industria grea, turismul, industria creativă, producerea de bunuri agroalimentare, comercializarea produselor de larg consum, HoReCa. În acest sens, principalele soluții implementate de firmă au fost:

- diminuarea orelor de muncă, utilizată în toate sectoarele, dar mai ales în industria grea (80% din respondenți), industria energetică (67%), industria agroalimentară (54%), sectorul financiar-bancar (67%), industria creativă (55%), comerț (47%) și industria ușoară (43%).

- concediile pe cont propriu, deosebit de răspândite în HoReCa (50%), industriile agroalimentară, ușoară și farmaceutică (peste 60%) și turism (52%), unde au constituit principala modalitate de reducere a costurilor de personal.

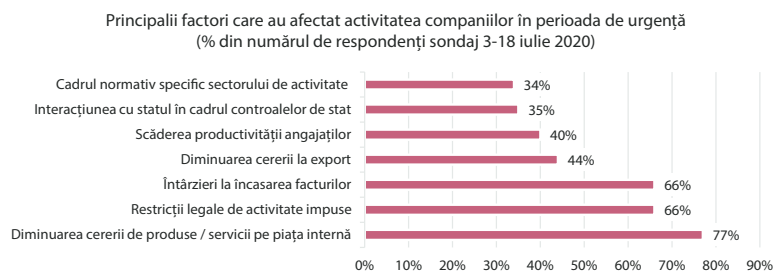
- șomajul tehnic a fost aplicat mai ales în sectoarele cu o putere financiară mai mare, cum este sectorul financiar-bancar, unde toate firmele intervievate au utilizat

Figurile 4-5

Impactul pandemiei asupra industriilor, date de sondaj

Sursa: sondaj PwC, Camera de Comerț Americană

Figura 6

Factorii care au afectat activitatea companiilor în perioada de urgență

Sursa: sondaj PwC, Camera de Comerț Americană

Tabelul 8

Măsuri implementate de companii în vederea abordării impactului economic al pandemiei COVID - 19

	% din totalul respondenților la sondajul din 3-18 iulie 2020
Amânarea efectuării investițiilor strategice	59%
Reducerea costurilor de chirie și administrative	58%
Amânarea efectuării investițiilor curente	52%
Reducerea costurilor aferente personalului	48%
Reducerea programului de funcționare / producere	46%
Intrarea pe piața online	35%
Crearea unor noi linii de business	21%
Renegocierea contractelor de credit	20%
Accesare de credite de la instituții financiare pentru asigurarea capitalului circular	18%
Suspendarea totală a activității economice	16%
Accesarea de credite intra-grup pentru asigurarea capitalului circular	13%
Crearea oportunităților de export	9%

Sursa: sondaj PwC, Camera de Comerț Americană

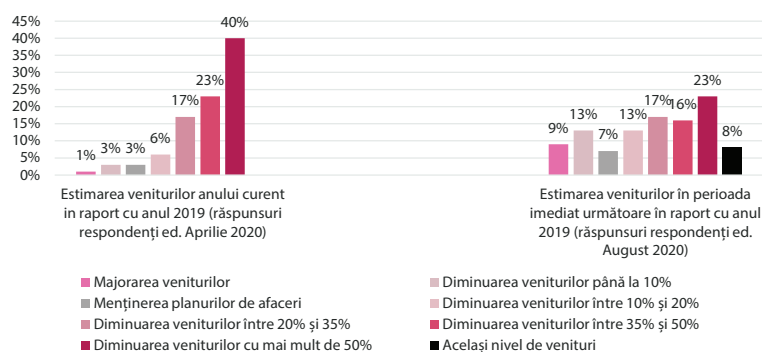
această soluție, și industria automotive (67%); în industriile ușoară și agroalimentară jumătate din firmele respondente au implementat șomajul tehnic.

- staționarea a fost o măsură mai puțin populară, fiind aplicată de mai puțin de o treime din companiile intervievate indiferent de sector.

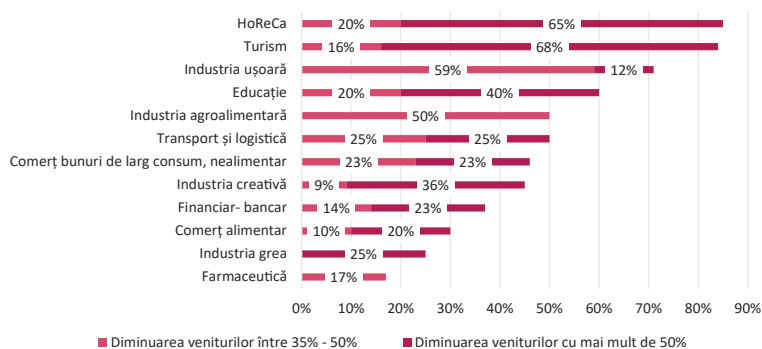
- în fine, în contextul dificultăților de angajare pe piața muncii, companiile din industrie au preferat să nu disponibilizeze masiv personalul (cu excepția unei minorități din industria ușoară și din cea automotive), acest fenomen fiind răspândit mai ales în sectoarele de comerț (29%), turism (17%) și parțial mai puțin în HoReCa (9%).

În ceea ce privește modificările salariale în perioada de criză, datele colectate arată că 43% din respondenți nu planifică nicio modificare salarială în 2020, iar alte 38% au răspuns că au modificat salariile în primul trimestru al anului, în principal înainte de declanșarea crizei COVID-19. Astfel, pentru 81% din respondenți perioada pandemiei a însemnat de fapt înghețarea salariilor. Totuși, așa cum vom arată în secțiunea următoare, în pofda acestei atitudini a angajatorilor, salariile au continuat să crească pe perioada crizei, stimulate de deficitul de forță de muncă (mai ales a celei ieftine și calificate, pe care o caută majoritatea angajatorilor), care nu a fost rezolvat de pandemie. Acest lucru este vizibil și din faptul că pentru cel puțin o treime din companiile care au răspuns la sondaj procesul de recrutare nu a fost stopat, iar mai mult de jumătate din respondenți au spus că au adăugat noi beneficii la pachetul de remunerare în 2020 pentru a motiva angajații și a atrage noi salariați. De asemenea, o treime din angajatori au spus că vor modifica procedura de evaluare a performanței salariaților, măsura fiind probabil corelată cu îngrijorarea companiilor în legătură cu o potențială scădere a productivității angajaților, mai ales a celor care au avut modificări esențiale în natura muncii prestate (de exemplu, datorită muncii la distanță)

Figurile 7-8

Previziuni față de evoluția activității

Industriile care estimează diminuarea veniturilor în perioada următoare comparativ cu aceeași perioadă a anului 2019 (conform datelor furnizate de respondenții sondajului din iulie 2020)

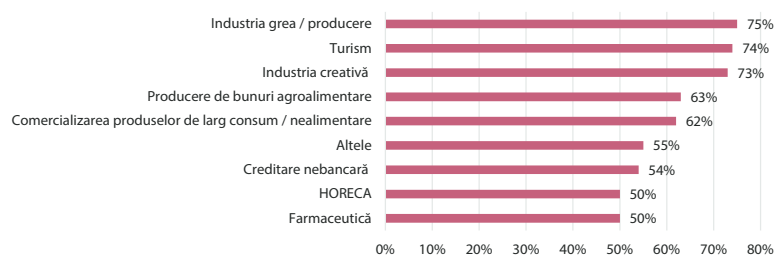

Sursa: sondaj PwC, Camera de Comerț Americană

Figura 9

Industrii care au redus costurile de personal

(% din totalul respondenților sondaj 3-18 iulie 2020)

Sursa: sondaj PwC, Camera de Comerț Americană

Tabelul 9

Implementarea creșterilor salariale în 2020

	% din totalul respondenților HR (sondaj 3-18 iulie 2020)
Vom implementa modificările salariale în trim III, 2020	5%
Vom implementa modificările salariale în trim IV, 2020	10%
Vom implementa modificările salariale în trim II, 2020	14%
Am implementat modificările salariale în trim I, 2020	38%
Total	67%

Sursa: sondaj PwC, Camera de Comerț Americană

În contextul scăderii veniturilor și a creșterii presiunii pentru susținerea mediului de afaceri și a populației, angajatorii au venit cu o serie de cerințe față de guvern la începutul pandemiei. Sondajul din martie listează o serie de propuneri înaintate către instituțiile statului pentru asistarea companiilor pe parcursul crizei economice generate de situația epidemiologică: 48 dintre respondenții sondajului din 30 martie – 6 aprilie 2020 au solicitat amânarea termenelor de achitare a impozitelor și taxelor, 38 au cerut diminuarea poverii fiscale pentru companiile care vor continua să achite salarii angajaților în această perioadă (nu neapărat subvenționarea acestora), 33 au solicitat anularea obligației de achitare a tuturor impozitelor și taxelor aferente perioadei de urgență și în perioadele fiscale imediat următoare (3-6 luni), 11 respondenți au solicitat scutire de la aplicarea impozitului pe venit pentru 2020. Analizate îndeaproape, cerințele înaintate de către firme în perioada stării de urgență au fost realiste și în fond destul de rezervate în comparație cu stimulentele fiscale aplicate în alte țări din regiune, pe care le vom analiza mai jos în acest studiu.

Judecând în baza sondajului din 3-18 iulie 2020, mai puțin de un sfert (24%) dintre respondenți au beneficiat de fapt de sprijinul statului sub formele disponibile în contextul pandemiei, majoritatea dintre aceștia beneficiind de amânarea raportării și plății taxelor și impozitelor. Stimulentele financiare oferite de stat au fost accesate de o minoritate din respondenți: 6% din firme au obținut subvenționarea șomajului tehnic și a staționării (deși mult mai multe au declarat mai sus că au aplicat această măsură!), doar 3% au beneficiat de programul de rambursare TVA și doar 2% de programul de subvenționare a dobânzilor.

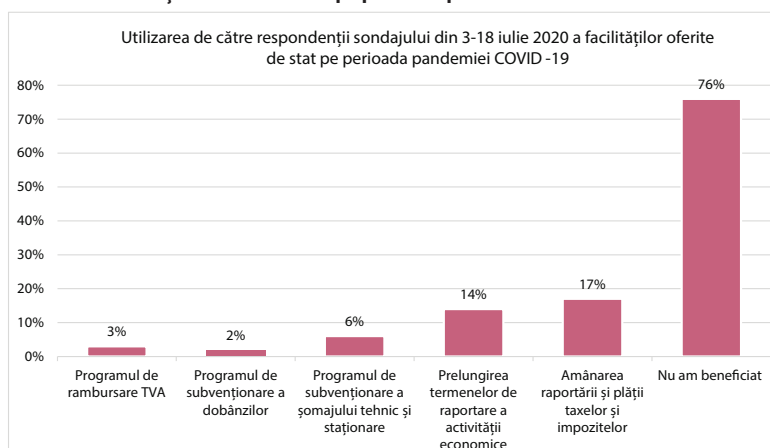
Figurile 10-14

Principalele măsuri de reducere a costurilor cu forța de muncă

Sursa: sondaj PwC, Camera de Comerț Americană

Deși statul nu a părut să reacționeze în deplină măsură la așteptările mediului de afaceri în timpul perioadei de urgență, firmele au continuat să solicite măsuri de sprijin și în perioada de după ridicarea restricțiilor, sondajul din iulie arătând că 75% din firme încă mai așteaptă reducerea impozitelor, taxelor și a altor contribuții, 70% au nevoie de subvenționarea plăților la chirie și mai mult de două treimi din respondenți își doresc eliminarea constrângerilor administrative în interacțiunea cu instituțiile publice, moratorii la controale și garantarea creditelor de către stat. Toate aceste măsuri ar trebui să ajute firmele să depășească criza epidemiologică și să își păstreze competitivitatea pe termen lung.

Figura 15

Utilizarea facilităților oferite de stat pe perioada pandemiei COVID-19

Sursa: sondaj PwC, Camera de Comerț Americană

2 IMPACTUL ASUPRA SALARIAȚILOR ȘI A POPULAȚIEI

2.1 IMPACTUL SOCIAL AL PANDEMIEI

Majoritatea studiilor disponibile privind impactul pandemiei COVID-19 și a restricțiilor cauzate de aceasta se axează pe aspecte macroeconomice sau pe impactul asupra mediului de afaceri – la scară generală sau sectorială – și într-o măsură mai mică pe felul în care au fost afectată populația și salariații. Raportul de Stare a Țării publicat de Expert-Grup este o excepție în acest sens, el comportând un capitol separat care analizează impactul socio-economic al pandemiei asupra celor mai vulnerabile categorii sociale, bazându-se în mare parte pe rezultatele Barometrului Opiniei Publice din iunie 2020 – care arată că 34% din populație a raportat o scădere a veniturilor și 18% o suspendare a veniturilor în perioada stării de urgență. Analizele existente scot în evidență grupurile cele mai afectate din punct de vedere economic de criza pandemică:

- tinerii cu vârsta cuprinsă între 18-29 ani au fost afectați deosebit de puternic, pentru că ei activează în sectoare economice cu condiții precare de angajare (HoReCa, comerț, turism) sau în activități non formale – conform BOP, 44,2% din tinerii din această categorie s-au confruntat cu reducerea veniturilor salariale în precedentele 3 luni, iar un sfert și-a pierdut veniturile;
- criza a afectat mai mult femeile decât bărbații, ele fiind angajate în sectoare care și-au sistat parțial sau total activitatea pentru o perioadă de timp (industria ușoară, comerț), dar și pentru că în familii de cele mai multe ori femeilor le revine sarcina îngrijirii copiilor, ceea ce a pus o presiune suplimentară pe umerii lor în condițiile în care școlile și grădinițele au fost închise pe perioada pandemiei – conform BOP, 32,1% din femei au muncit de acasă sau nu au muncit, dar au stat acasă pe perioada crizei, în timp ce ponderea persoanelor în această situație în rândul bărbaților a fost de 19,2%; mai mult, 22,8% dintre femeile intervievate au spus că probabil sau cu siguranță în vor pierde locul de muncă din cauza pandemiei, față de 19,3% în rândul bărbaților;
- persoanele cu venituri scăzute au fost afectate mai puternic decât cele cu venituri medii și mari, pentru că locurile de muncă ale acestor persoane sunt fie neformale, fie foarte vulnerabile; astfel, 60% din persoanele cu nivel socio-economic scăzut au indicat o

pierdere a veniturilor în perioada stării de urgență, față de 42,5% și respectiv 45,9% pentru persoanele cu nivel socio-economic mediu și mare; pe de altă parte, atunci când este vorba de siguranța locului de muncă și persoanele cu nivel socio-economic mediu sunt la fel de vulnerabile: mai mult de 25% din respondenții din categoriile cu nivel socio-economic scăzut și mediu au spus că probabil sau cu siguranță își vor pierde locul de muncă în lunile viitoare, față de 19,3% în categoria cu nivel socio-economic ridicat;

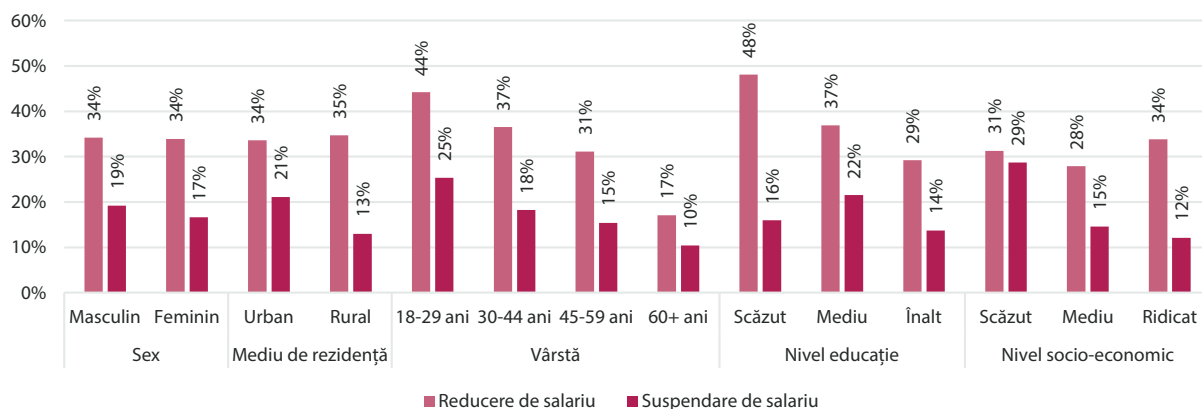
- persoanele ocupate pe cont propriu (de ex. deținători de patente) și cele ocupate informal, precum și cele ocupate în întreprinderi micro (0-9 salariați) și mici (10-19) au fost afectate mai mult pentru că atât persoanele propriu-zis cât și angajatorii au o capacitate financiară redusă de absorbție a șocurilor economice;
- persoanele ocupate în profesii în care prezența fizică la locul de muncă este o cerință obligatorie (de ex. industrie, construcții) au fost afectate mai puternic în comparație cu persoanele care au putut să se adapteze la modelul muncii la distanță (de ex. în IT sau în profesiile libere);
- locuitorii din zonele urbane au fost mai puternic afectați decât cei din mediul rural în privința veniturilor pe perioada pandemiei (54,7% din respondenții BOP din mediul urban au semnalat o reducere sau o suspendare a veniturilor în precedentele 3 luni, față de 47,7% în mediul rural) întrucât concentrarea sectoarelor economice care și-au sistat parțial sau total activitatea este mai mare în orașe decât în sate (HoReCa, comerț non-alimentar, turism etc.); pe de altă parte, locurile de muncă sunt mai puțin sigure în mediul rural, 24,3% din respondenții din acest mediu de rezidență indicând că probabil sau cu siguranță își vor pierde locul de muncă în lunile următoare, față de 19% în mediul urban.

În luna octombrie a fost publicat al doilea Barometru al Opiniei Publice pe anul 2020, dar de această dată în acesta nu au fost adresate întrebări referitoare la impactul pandemiei asupra veniturilor sau a relațiilor de muncă. În schimb, sondajul a măsurat gradul de satisfacție al populației în legătură cu felul în care autoritățile Republicii Moldova au gestionat lucrurile în legătură cu pandemia COVID-19. Astfel,

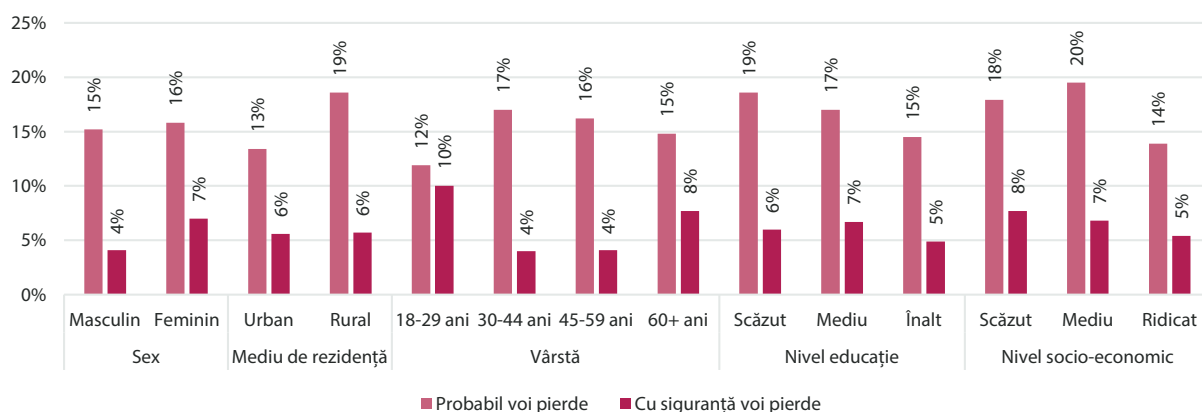
Figurile 16-18

Impactul pandemiei asupra veniturilor și muncii, BOP iunie 2020

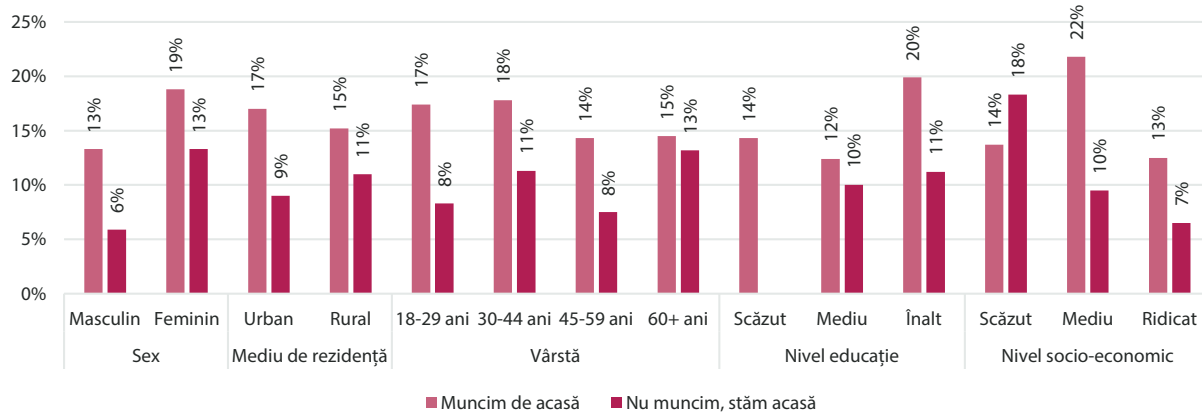
În ultimele 3 luni, Dvs. sau membrii familiei care lucrează în RM, v-ați confruntat cu următoarea situație?

Cum estimați în lunile viitoare riscul de a pierde locul de muncă, Dvs. sau membrul familiei care lucrează în RM?

Spuneți-mi vă rog, dacă Dvs. sau cineva din familia Dvs. care la moment este angajat în câmpul muncii în RM, la moment merge sau nu merge la locul de muncă ?

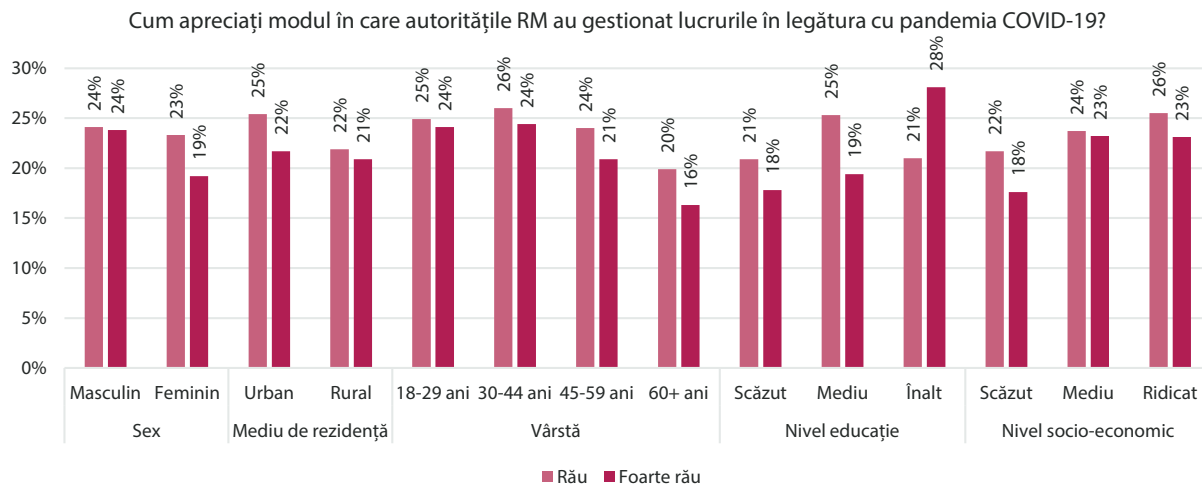

Sursa datelor: Barometrul Opiniei Publice

datele de sondaj arată un grad de nemulțumire mai ridicat în rândul populației mai tinere, în jur de jumătate din respondenții cu vârsta între 18-44 de ani considerând că autoritățile s-au descurcat rău și foarte rău, în timp ce această apreciere negativă a fost dată de doar 36,% din respondenții de peste 60 de ani. Pe de altă parte, este de remarcat că persoanele cu nivel de educație mai înalt, deși au fost

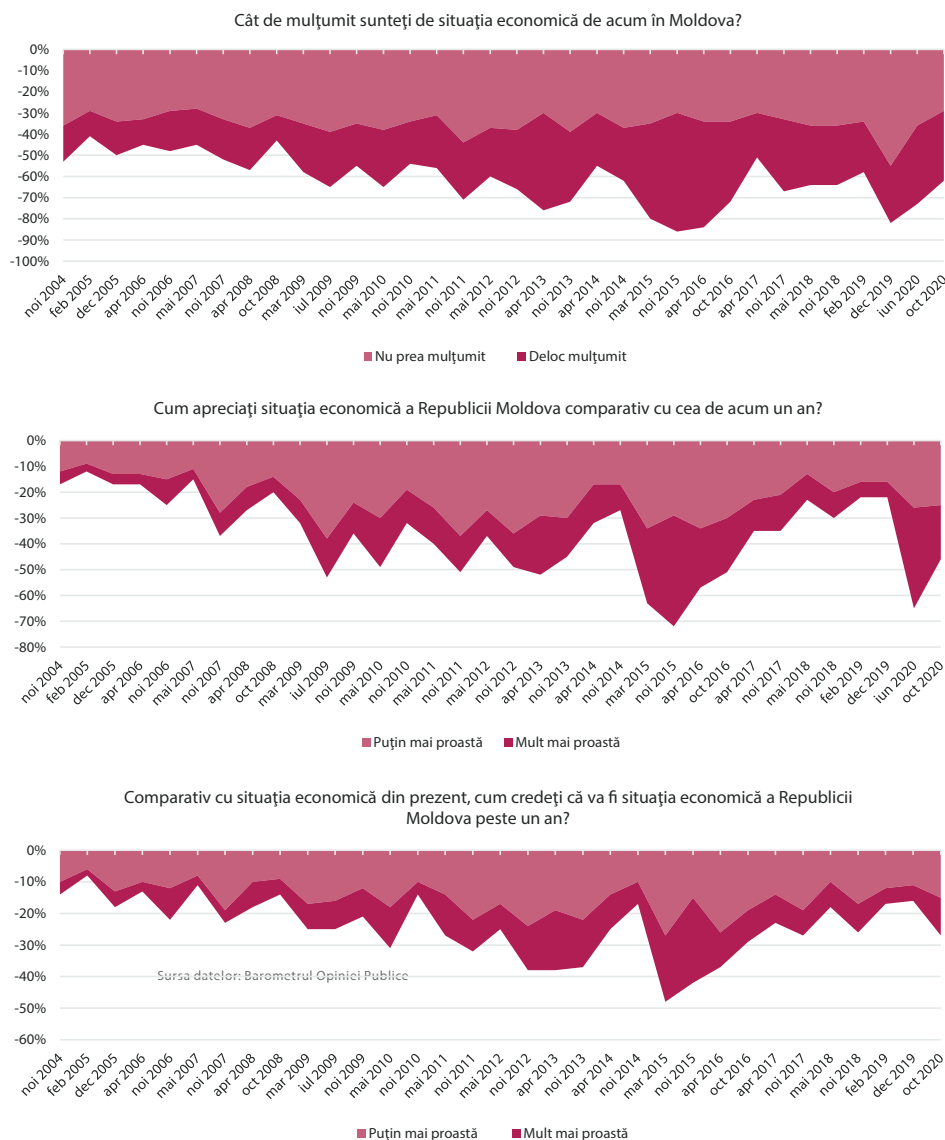
aparent mai puțin afectate (cel puțin judecând în baza BOP din iunie), sunt mai critice față de acțiunile guvernului, gradul de nemulțumire atingând 49%, în comparație cu 39% pentru cei cu un nivel de educație scăzut. Același lucru este valabil și în ceea ce privește nivelul socio-economic al respondenților.

Figura 19

Gradul de satisfacție față de măsurile guvernului perioada pandemiei, BOP octombrie 2020

Analiza pe o durată mai îndelungată a rezultatelor BOP arată totuși – oarecum contraintuitiv – că șocul perceput de populație din punct de vedere economic al pandemiei este inferior celui pe care l-a avut fraudă bancară („furtul miliardului”) de la sfârșitul anului 2014. Astfel, gradul de nemulțumire în rândul populației față de situația economică din Moldova în BOP din octombrie 2020 este de 62% (29% „nu prea mulțumit” și 33% „deloc mulțumit”), ceea ce este mai puțin decât în anul 2015, când cifrele arătau 80% și 86% în iunie și respectiv noiembrie. Este de remarcat că după o perioadă de îmbunătățire a percepției față de situația economică a Republicii Moldova, în anii 2016-2018, la sfârșitul anului 2019 situația s-a înrăutățit brusc, cel mai probabil din cauza crizei politice, gradul de nemulțumire ajungând până la 82% în decembrie 2019. Astfel, în mod surprinzător, pe parcursul anului 2020 se observă o oarecare atenuare a

Figurile 20-22

Principalele măsuri de reducere a costurilor cu forța de muncă

Sursa datelor: Barometrul Opiniei Publice

nemulțumirii populației față de situația economică a țării, dar acest lucru se datorează mai degrabă unui sentiment de „înțelegere” față de dificultățile întâmpinate de economia țării în contextul puternic defavorabil. Atunci însă când vine vorba de a aprecia situația economică Republicii Moldova în comparație cu anul precedent, lucrurile sunt mult mai clare: ponderea celor care au remarcat o înrăutățire a situației s-a triplat de la sfârșitul anului 2019 până în iunie 2020: ponderea celor care au considerat că situația economică a Republicii Moldova comparativ cu cea de acum un an este „puțin” sau „mult mai proastă” a

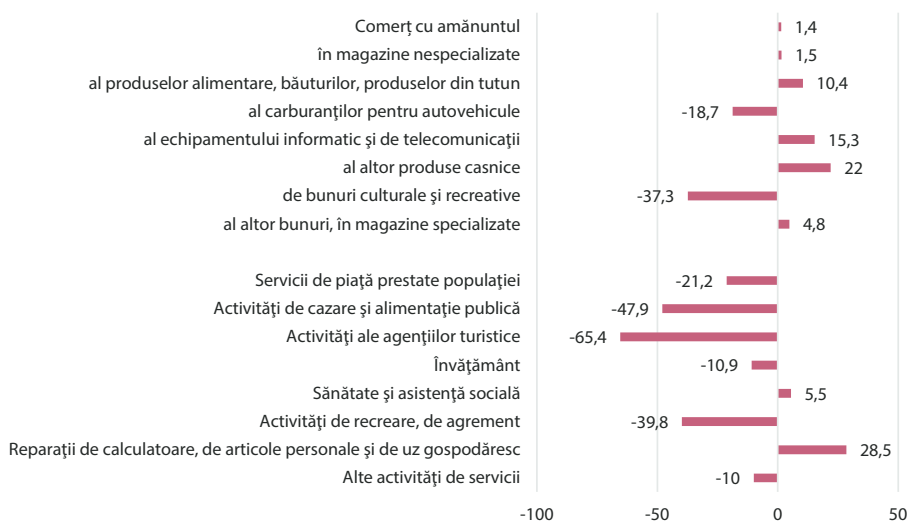
crescut de la 22% la 65%. În noul BOP din octombrie cifra a scăzut până la 46%, dar rămâne în continuare la cel mai înalt nivel din 2016 încoace. Gradul de pesimism față de dezvoltarea economică pentru anul următor a crescut de asemenea, de la 16% în decembrie 2019 până la 27% în octombrie 2020, dar rămâne sub nivelurile înregistrate în 2015 (48% în martie și 42% în noiembrie). Vom concluziona că deși impactul economic al crizei este resimțit de majoritatea populației și așteptările față de perioada următoare au avut de asemenea de suferit, impactul coronacrizei este totuși perceput de populație ca fiind mai puțin profund ca cel al fraudei bancare din anul 2014. Pe termen mai lung, pesimismul economic al populației a crescut pe fundalul crizei economice și politice din anii 2008-2009 și în ultimii ani nu și-a revenit niciodată sub nivelul de dinainte de 2008. Criza indusă de pandemie nu va face decât să accentueze acest pesimism, care în fond alimentează exodul masiv al forței de muncă, adâncind problemele structurale pe care le-am semnalat în studiul „Situația salariaților din Republica Moldova: o criză structurală” (2020).

2.2 COMPORTAMENTUL DE CONSUM: SCĂDEREA CHELTUIELILOR, CREȘTEREA ÎNDATORĂRII, INVESTIȚII ÎN IMOBILIARE

Confruntându-se cu o reducere a veniturilor și cu o incertitudine sporită în privința situației economice din țară, populația și-a redus cheltuielile, mai ales în ceea ce privește serviciile. Astfel, în primele nouă luni ale anului 2020 deși comerțul cu amănuntul per total a crescut lejer cu 1,4% față de aceeași perioadă a anului precedent, pe unele segmente vânzările au scăzut considerabil: cu 19% pentru carburanți (din cauza restricțiilor de circulație) și cu 37% pentru bunurile culturale și recreative (de ex. cărți). Pentru unele produse, consumul a crescut de pe urma schimbărilor: vânzările de produse casnice au crescut cu 22% (perioade mai îndelungate de stat acasă), de echipament informatic (lucrul la distanță) cu 15%, iar de

Figurile 23

Indicii de volum ai cifrei de afaceri pentru comerțul cu amănuntul, Ianuarie- septembrie 2020 în % față de ianuarie-septembrie 2019 (în prețuri comparabile)

Sursa datelor: Biroul Național de Statistică

produse alimentare cu 10% (închiderea restaurantelor a stimulat cumpărarea de produse alimentare din magazine). Pe de altă parte, cheltuielile pe servicii au scăzut simțitor, cu 21,2% per total în primele 9 luni ale anului, dar mai ales cele pentru turism (-65%), cazare și alimentație publică (-48%), recreere și agrement (-40%) și chiar învățământ (-11%, în legătură cu dificultățile de organizare a cursurilor contra plată, de exemplu). Dintre servicii, doar cheltuielile cu reparația calculatoarelor și a altor articole de uz gospodăresc (+29%), precum și cheltuielile cu sănătatea (+6%) au crescut în 2020.

Deși și-a redus cheltuielile pentru produsele și serviciile de larg consum, populația a avut oricum nevoie de resurse suplimentare din cauza scăderii veniturilor. Astfel, între sfârșitul lunii septembrie 2019 și sfârșitul lunii septembrie 2020 stocul de credite de consum al sectorului s-a mărit de la 6,56 miliarde lei la 7,34 miliarde lei, o creștere de 775 milioane de lei sau 11,8%. Vom remarca că aceste date se referă doar la creditarea bancară, dar în ultimii ani s-a dezvoltat vertiginos creditarea nebanară, care cel puțin în ceea ce privește creditele de consum a ajuns la o dimensiune comparabilă cu creditarea bancară. Astfel, în primul trimestru al anului 2020 erau înregistrate 169 de organizații de creditare nebanară, inclusiv de leasing, care au acordat împrumuturi în sumă de 9,7 miliarde de lei, în creștere cu 2 miliarde față de perioada similară din anul trecut (+38,6%). Conform Comisiei Naționale a Pieței Financiare, care supraveghează organizațiile de creditare nebanară, la data de 10.06.2020, conform informațiilor primite de la 88% din organizațiile din sector, soldul creditelor se ridică la 8,5 miliarde lei, din care 7,1 miliarde (sau 84%) erau credite acordate persoanelor fizice (peste 430 mii de clienți)¹³. Astfel, luând în calcul și celelalte 12% din organizații care nu au comunicat informații, este foarte posibil

13 Vezi https://www.cnpf.md/ro/noile-reglementari-pentru-organizatii-de-creditare-nebanara-intra-treptat-6307_93196.html

Tabelul 10
Soldul creditelor bancare

	Stocul la sfârșitul lunii septembrie 2019	Stocul la sfârșitul lunii septembrie 2020	Variația în milioane lei	Variația în %
Credite acordate comerțului	9254	10105	850	9%
Credite acordate pentru procurarea/construcția imobilului	5703	7385	1682	29%
Credite de consum	6565	7340	775	12%
Credite acordate agriculturii	3153	3687	534	17%
Credite acordate industriei alimentare	3426	3542	116	3%
Credite acordate industriei productive	2134	2256	122	6%
Alte credite acordate	1831	1871	40	2%
Credite acordate în domeniul prestării serviciilor	1993	1815	-177	-9%
Credite acordate în domeniul transport, telecomunicații	1686	1750	64	4%
Credite acordate mediului financiar-nebancar	1495	1221	-274	-18%
Credite acordate persoanelor fizice care practică activitate de întreprinzător	905	1002	97	11%
Credite acordate industriei energetice	551	725	174	32%
Credite acordate în domeniul construcțiilor	909	698	-211	-23%

Sursa: Banca Națională a Republicii Moldova

ca în luna iunie soldul de credite către persoanele fizice din partea organizațiilor de creditare nebancară să fi depășit 8 miliarde de lei, adică mai mult decât creditele de consum oferite de băncile comerciale! Din stocul total de credite al organizațiilor nebancare, 18% erau renegociate sau prelunțate, iar soldul împrumuturilor expirate mai mari de 30 zile a ajuns la 14,8%. Apelarea masivă a populației la creditarea nebancară, mai scumpă decât creditarea bancară, este rezultatul dificultăților economice întâmpinate, în combinație cu nivelul slab de educație financiară, precum și cu un marketing agresiv al companiilor din sector.

Deși date despre volumul creditării nebancare după iunie 2020 nu sunt disponibile, este evident că din cauza reducerii veniturilor populația a apelat la toate formele de creditare disponibile, mărindu-și gradul de îndatorare. Dar creditarea populației nu s-a limitat doar la acoperirea nevoilor (sau preferințelor) de consum. Pe fundalul incertitudinii economice, o bună parte din populație a decis să-și plaseze economiile în activele care sunt concepute drept cele mai sigure: imobilele. Creditarea pentru procurarea și construcția imobilului a crescut considerabil în 2020, stocul acestor credite mărindu-se de la 5,7 miliarde la sfârșitul lunii septembrie 2019 până la 7,39 miliarde la sfârșitul lunii septembrie 2020, adică o creștere cu 1,68 miliarde de lei sau 29%. De fapt, creditele pentru procurarea și construcția imobilului au contribuit cu 44% la creșterea totală a creditării în 2020.

Tendința de creștere a vânzărilor de locuințe nu rezolvă decât parțial o problemă structurală a populației: lipsa locuințelor decente. În realitate, o mare parte din locuințe sunt cumpărate de persoanele cu venituri mari și cu locuințe multiple, care își plasează astfel capitalurile în valori imobiliare, care sunt văzute ca fiind mai sigure decât investițiile în afaceri, de exemplu. În rezultat, din frica de a-și pierde capitalurile, o bună parte din populație le plasează în active neproductive, în loc să investească în activități productive. Bineînțeles, această situație este benefică pentru sectorul de construcții, dar numai până la un anumit punct. Bula imobiliară nu poate dura la nesfârșit, iar în lipsa unei dezvoltări economice durabile, puterea de cumpărare a populației va scădea, afectând

cererea de imobile. De asemenea, existența unui număr foarte mare de apartamente vândute și nefolosite va alimenta la un moment dat o piață secundară de apartamente relativ noi, scăzând cererea pe piața de construcții rezidențiale.

2.3 ZECI DE MII DE LOCURI DE MUNCĂ PIERDUTE

Măsurile foarte modeste de sprijin către angajatori nu au putut limita amploarea pierderilor de locuri de muncă din cauza restricțiilor. Pentru că în Republica Moldova nu există un sistem centralizat de raportare a contractelor de muncă (cu este Revisal în România, de exemplu), impactul exact al pandemiei asupra numărului de salariați este greu de estimat. În raportul nostru „Măsurile de sprijin social-economic în contextul Covid-19: întârziate, modeste și rigide” din iulie 2020 am estimat, pornind de la datele Serviciului Fiscal, că pandemia a cauzat pierderea a mai multor zeci de mii de locuri de muncă.¹⁴

14 O măsură indirectă care ar permite estimarea numărului de persoane care și-au pierdut locul de muncă ca urmare a pandemiei este dată de evoluția încasărilor la bugetele asigurărilor sociale de stat și ale asigurării obligatorii de asistență medicală între ianuarie și aprilie, care au scăzut cu 10,8% și 9,9% respectiv între februarie și aprilie. Exercițiul în aparență simplu se complică însă în faza identificării numărului de salariați care existau în Republica Moldova înainte de declanșarea epidemiei. Datele de la Biroul Național de Statistică variază foarte mult în funcție de indicatorul utilizat: astfel, la 31 decembrie 2018 BNS raportează 739 mii de salariați, iar numărul mediu pentru anul 2018 este de 613 mii de salariați [notă: diferența dintre cele două valori se explică prin faptul că numărul mediu reprezintă un echivalent de normă întreagă, iar numărul la sfârșitul anului este numărul efectiv de persoane]. Luând drept bază de calcul cele două valori prezentate de BNS, se poate estima că variațiile încasărilor la bugetele asigurărilor sociale de stat și ale asigurărilor obligatorii de asistență medicală sunt echivalente cu de la 60 mii până la 80 mii de salariați. Aceste date trebuie însă utilizate cu mare precauție. În primul rând, este vorba de o valoare echivalentă, ceea ce înseamnă că o parte din scădere este imputabilă reducerii veniturilor salariale din această perioadă, fie că e vorba de dispariția unor bonusuri lunare sau de șomajul tehnic. În al doilea rând, lipsa salariului nu înseamnă neapărat și ruperea relațiilor de muncă, întrucât în Republica Moldova este încă utilizat pe larg concediul pe cont propriu (care a fost chiar inclus în lista recomandărilor Confederației Naționale a Sindicatelor), în care nu se plătește salariul dar se păstrează calitatea de salariat. Cei doi factori de mai sus ar indica că numărul de salariați care și-au pierdut locurile de muncă este de fapt mai mic decât valoarea echivalentă de mai sus. În al treilea rând însă, este adevărat și

Din păcate, așa cum am semnalat și în studiile noastre anterioare, datele publicate de Biroul Național de Statistică privind numărul salariaților nu reflectă în întregime evoluțiile reale pe piața muncii. În lipsa unui sistem centralizat de raportare a contractelor de muncă (cum este, de exemplu, Revisal în România), datele BNS se bazează pe chestionare statistice, care subestimează numărul real de lucrători din unele sectoare, dar mai ales în comerț și HoReCa (în care fluctuația de personal este foarte mare și angajarea este de multe ori neformală). Spre exemplu, conform datelor BNS în segmentul „Activități de cazare și alimentație publică” la sfârșitul anului 2019 erau doar 11,8 mii de salariați, în timp ce în realitate conform Asociației Naționale a Restaurantelor și a Localurilor de Agreement din Moldova doar în restaurante și cafenele sunt antrenați 50 de mii de salariați.¹⁵

Dar chiar și datele BNS ilustrează impactul major al pandemiei asupra locurilor de muncă. Conform estimărilor statistice, numărul de salariați la sfârșitul lunii iunie 2020 era de 597 mii, în scădere cu 47 mii față de sfârșitul anului 2019 (-7,3%). Cele mai multe locuri de muncă în primele luni de pandemie ar fi fost pierdute în industrie (-12,1 mii), comerț (-9,7 mii), activități de cazare și alimentație publică (9 mii) și transport (5,9 mii). Odată cu avansarea în pandemie însă unele sectoare și-au reluat activitatea și au reangajat oameni: în trimestrul 3 al anului 2020 numărul de salariați crescând cu peste 28 mii față de trimestrul precedent. Rezultatul net este o pierdere de peste 18 mii de locuri de muncă la sfârșitul lunii septembrie 2020 față de decembrie 2019 conform datelor BNS. Vom face însă două remarci esențiale în acest sens:

- chiar dacă pierderea locurilor de muncă poate părea atenuată spre sfârșitul lunii septembrie, evoluția pe parcursul anului 2020 demonstrează natura foarte flexibilă în care sunt gestionate resursele umane în multe sectoare și în special în cele vizate direct de restricții (HoReCa, comerț non-alimentar și transport);
- așa cum am arătat mai sus, datele BNS subestimează numărul real de salariați în mai multe sectoare, ceea ce înseamnă că impactul real în termeni de pierderi de locuri de muncă este semnificativ mai mare chiar și după reluarea activității economice a mai multor sectoare începând cu lunile iunie-iulie.

că salariații cei mai expuși riscului de concediere sunt cei necalificați și cu salariile cele mai mici, ceea ce dimpotrivă ar sugera că echivalența subestimează numărul real de persoane afectate. Este așadar greu de zis care dintre factori prevalează și care este numărul real al salariaților afectați, dar cel puțin judecând în baza datelor disponibile, putem spune că este vorba de câteva zeci de mii de persoane.

15 „Scenarii sumbre pentru HoReCa: Câte întreprinderi vor fi închise?” Președintele Asociației Naționale a Restaurantelor și a Localurilor de Agreement din Moldova: „În acest domeniu sunt antrenați 50 de mii de salariați, iar una din măsurile generale pe care le vom propune autorităților va fi scutirea de taxe până la sfârșitul anului pentru a putea supraviețui. Acest șomaj tehnic pe care statul nu și-l permis să-l achite salariaților noi ne angajăm să-l achităm cu decontarea impozitelor din anul viitor. [...] , potrivit unor estimări ale noastre până la sfârșitul anului aproximativ 60% din HoReCa vor dispărea” Vezi aici: https://sputnik.md/radio_podcasturi/20200625/30714363/Scenarii-sombre-pentru-HoReCa-Cate-intreprinderi-vor-dispare-va-intervenii-sau-nu-statul.html”

În acest sens, chiar și raportul „Matricea COVID-19” al Consiliului Economic pe lângă Prim-Ministru, de altfel foarte minuțios elaborat, recunoaște că impactul pandemiei se cifrează la mai multe zeci de mii de locuri de muncă, deși este evident că autorii studiului au avut aceleași dificultăți în a estima impactul pandemiei asupra relațiilor de muncă: „La ora actuală se poate afirma că printre victimele colaterale ale COVID-19 se numără peste 30 mii de cetățeni care au rămas fără lucru”, „De la începutul pandemiei, circa 32 mii de persoane din sectorul real al economiei (8,9% din numărul de angajați) și-au pierdut locurile de muncă”, „În plan social, impactul cel mai negativ vine de la disponibilizarea personalului direct și indirect implicat în sectorul alimentației publice, care ajunge la circa 50 mii de angajați”.¹⁶

O metodă alternativă de estimare a impactului pandemiei asupra salariaților este analiza fondului total de salarizare. Pentru a face acest lucru, vom utiliza datele privind impozitele și contribuțiile pe salarii colectate de Serviciul Fiscal de Stat. În acest sens, datele privind contribuțiile individuale de asigurări sociale de stat obligatorii virate de angajatori pentru persoanele asigurate (Fondul de Pensii) colectate de fisc sunt cele mai relevante, întrucât ele se aplică universal (cu excepția rezidenților Parcurilor pentru Tehnologia Informației) la aceeași cotă de 6%.¹⁷ Judecând în baza acestor informații, se poate vedea evoluția fondului total de salarizare (brut, fără cheltuielile angajatorilor) pentru toate sectoarele economice cu excepția IT pe durata pandemiei. Desigur, trebuie avute în vedere posibile corecții de exemplu din cauza întârzierilor la plata impozitelor, dar vom considera că în fond aceste date reflectă destul de fidel situația de fapt. Astfel, după ce fondurile totale de salarizare pentru lunile ianuarie și februarie 2020 au depășit cu 17% și respectiv 7% cele din lunile respective ale anului precedent – o situație normală în contextul creșterii salariilor – în lunile aprilie-august 2020 fondul total de salarizare a fost inferior celui din anul 2019.

În contextul în care salariile au continuat să crească – creșterea medie pentru primele trei trimestre ale anului 2020 față de aceeași perioadă a anului 2019 este de 9% conform datelor BNS – este evident că scăderea fondurilor de salarii este imputabilă pierderii locurilor de muncă sau așa-ziselor concedii pe cont propriu. Calculând în baza unui scenariu alternativ „fără pandemie” în care vom considera o creștere de 9% (echivalentă cu creșterea salariului mediu raportată de BNS, deci fără a lua în calcul o eventuală creștere a numărului de salariați) a fondului de salarizare lunar în 2020 față de 2019, se poate estima impactul negativ al pandemiei asupra salariilor brute: 127 milioane de lei în martie, 655 milioane în aprilie, 729 milioane în mai, 495 milioane în iunie, 465 milioane în iulie și 755 milioane în august. Datele pe septembrie par să indice o creștere față de anul 2019, dar aici avem de a face cu efectul bazei de calcul: în septembrie 2019 fondul de salarizare total a

16 Matricea COVID-19, <https://consecon.gov.md/wp-content/uploads/2020/10/Studiul-de-Impact-al-Pandemiei-COVID-19-asupra-sectoarelor-economice-%C8%99i-Matricea-cu-politici.pdf>

17 Contribuțiile de asigurări sociale virate de angajatori sunt variabile: 18% pentru sectorul privat, 23% pentru instituțiile publice, 26% pentru angajatorii care angajează salariați în condiții speciale în sectorul privat și 33% pentru cei care angajează salariați în condiții speciale în sectorul public.

Tabelul 11

Evoluția numărului mediu de salariați pe sectoare (numărul mediu este exprimat în echivalent normă întreagă)

mii echivalent contracte normă întreagă	T3 2019	T4 2019	T1 2020	T2 2020	T3 2020	T2 2020 vs.	T3 2020 vs.	T3 2020 vs.
						T4 2019	T2 2020	T4 2019
Total	586,2	586,6	579,4	541,8	567,8	-44,8	25,9	-18,8
Agricultură, silvicultură și pescuit	36	32,4	31,2	32,3	33,9	-0,1	1,6	1,5
Industrie - total	108	108,7	103,8	96,7	101,5	-12	4,8	-7,2
Industria extractivă	2	1,9	1,7	1,8	1,9	-0,2	0,2	0
Industria prelucrătoare	88	88,6	84,4	77,4	81,9	-11,2	4,5	-6,7
Producția și furnizarea de energie electrică și termică, gaze, apă caldă și aer condiționat	10,4	10,5	10,6	10,3	10,5	-0,2	0,1	-0,1
Distribuția apei; salubritate, gestionarea deșeurilor, activități de decontaminare	7,5	7,6	7,2	7,2	7,2	-0,4	0	-0,4
Construcții	22,3	22,2	20,2	20,5	23	-1,8	2,6	0,8
Comerț cu ridicata și cu amănuntul; întreținerea și repararea autovehiculelor și a motocicletelor	92,8	92,5	91,5	84,6	91,2	-8	6,7	-1,3
Transport și depozitare	34,2	34,1	34,1	29,1	31,5	-5	2,4	-2,6
Activități de cazare și alimentație publică	12,7	12,4	11,8	5,2	8,8	-7,2	3,6	-3,6
Informații și comunicații	19,8	20	21	20,4	20,8	0,4	0,4	0,8
Activități financiare și de asigurări	12,3	12,2	12,3	11,9	12,2	-0,3	0,3	0
Tranzacții imobiliare	9	9,1	9,4	8,4	9,1	-0,6	0,6	0
Activități profesionale, științifice și tehnice	11,6	11,4	11,1	10,4	10,8	-1	0,4	-0,6
Activități de servicii administrative și activități de servicii suport	11,5	11,2	11,3	9,9	10,4	-1,3	0,6	-0,7
Administrație publică și apărare; asigurări sociale obligatorii	48,6	48,8	48,9	48,8	49,1	0	0,3	0,3
Învățământ	92,4	95,8	96	92,1	90,1	-3,7	-2	-5,7
Sănătate și asistență socială	59,2	59,9	59,7	56,5	59,3	-3,4	2,9	-0,6
Artă, activități de recreere și de agrement	11,8	11,9	12,1	11,2	11,4	-0,8	0,2	-0,5
Alte activități de servicii	3,8	3,9	5,0	4,0	4,6	0,2	0,6	0,7

Sursa: Biroul Național de Statistică

Tabelul 12

Evoluția numărului salariați pe sectoare la sfârșitul perioadei de raportare (numărul de persoane)

mii salariați	T3 2019	T4 2019	T1 2020	T2 2020 (estimat)	T3 2020 (estimat)	T2 2020 vs.	T3 2020 vs.	T3 2020 vs.
						T4 2019	T2 2020	T4 2019
Total	645,1	643,5	638,2	596,8	625,4	-46,7	28,6	-18,1
Agricultură, silvicultură și pescuit	43,3	40,6	42,0	43,5	45,6	2,9	2,1	5,0
Industrie - total	118,1	118,0	113,7	105,9	111,2	-12,1	5,3	-6,8
Industria extractivă	2,3	2,1	2,0	2,1	2,4	0,0	0,2	0,3
Industria prelucrătoare	97,0	97,0	93,1	85,4	90,3	-11,6	4,9	-6,7
Producția și furnizarea de energie electrică și termică, gaze, apă caldă și aer condiționat	10,8	10,9	11,0	10,7	10,8	-0,2	0,1	-0,1
Distribuția apei; salubritate, gestionarea deșeurilor, activități de decontaminare	8,1	8,1	7,7	7,7	7,7	-0,4	0,0	-0,3
Construcții	24,8	24,4	24,0	24,3	27,3	-0,1	3,0	2,9
Comerț cu ridicata și cu amănuntul; întreținerea și repararea autovehiculelor și a motocicletelor	102,6	102,6	100,6	92,9	100,3	-9,7	7,3	-2,4
Transport și depozitare	39,1	38,8	38,4	32,9	35,6	-5,9	2,7	-3,2
Activități de cazare și alimentație publică	14,8	14,7	12,8	5,6	9,6	-9,0	4,0	-5,0
Informații și comunicații	21,1	21,1	22,3	21,6	22,1	0,5	0,4	0,9
Activități financiare și de asigurări	13,2	13,0	13,1	12,7	13,0	-0,4	0,3	0,0
Tranzacții imobiliare	10,5	10,6	10,7	9,7	10,4	-0,9	0,7	-0,2
Activități profesionale, științifice și tehnice	13,1	12,8	12,6	11,9	12,3	-0,9	0,4	-0,4
Activități de servicii administrative și activități de servicii suport	12,9	12,5	12,8	11,2	11,8	-1,3	0,6	-0,7
Administrație publică și apărare; asigurări sociale obligatorii	49,8	50,3	50,5	50,4	50,7	0,1	0,3	0,5
Învățământ	100,6	103,0	102,2	98,1	96,0	-4,9	-2,1	-7,0
Sănătate și asistență socială	62,6	62,7	62,6	59,2	62,2	-3,5	3,0	-0,5
Artă, activități de recreere și de agrement	13,5	13,6	13,7	12,6	12,9	-1,0	0,3	-0,7
Alte activități de servicii	5,1	4,9	6,0	4,8	5,5	-0,1	0,7	0,6

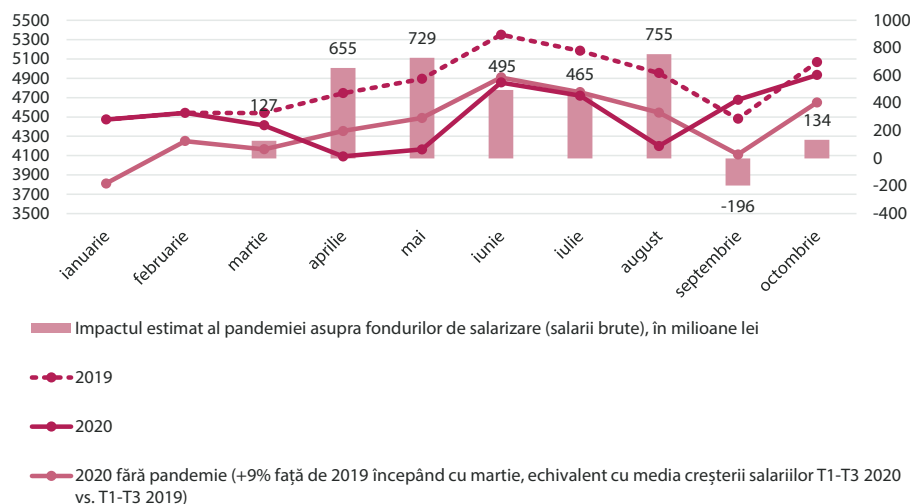
Sursa: Biroul Național de Statistică. Pentru trimestrele 2 și 3 2020 BNS raportează doar numărul mediu de salariați, nu și numărul la sfârșitul perioadei. Datele pentru aceste trimestre din trimestrele 2 și 3 sunt estimate pornind de la numărul mediu de salariați, păstrând proporția dintre numărul de salariați la sfârșitul perioadei (număr de persoane) și numărul mediu de salariați pe perioadă (echivalent normă întreagă) raportată pentru trimestrul 1 2020.

fost deosebit de jos (din motive neclare). Începând cu luna octombrie, impactul redevine negativ. Per total, pe perioada martie-octombrie, fondul total al salariilor brute a scăzut cu 3,1 miliarde de lei, pierderea estimată a veniturilor nete pentru salariați ridicându-se la peste 2,5 miliarde de lei. Bugetele statului au pierdut în total în jur de 1,4 miliarde lei din impozite și contribuții pe salarii în această perioadă.

Utilizând aceleași date privind colectarea de contribuții pe salarii publicată de fisc, coroborate cu datele privind evoluția salariului mediu, se poate estima impactul pandemiei asupra numărului de salariați. Astfel, punând în ecuație aceste informații, pierderea veniturilor salariale în trimestrele 2 și 3 ale anului 2020 echivalează cu 65,2 și respectiv 60,7 mii de salariați în echivalent normă întreagă. Bineînțeles, așa cum am arătat anterior, aceste calcule nu arată numărul de persoane disponibilizate, ci estimează impactul pierderii veniturilor salariale în echivalent de normă întreagă, care ia în calcul atât persoanele concediate, cât și cele trimise în concediu pe cont propriu sau cărora li s-a redus norma sau timpul de lucru. Cu alte cuvinte, dacă două persoane au trecut de la normă întreagă la jumătate de normă pe perioada pandemiei, de fapt niciuna nu și-a pierdut locul de muncă, dar impactul este echivalent cu o normă întreagă, care apare în cifrele calculate mai sus.

Pe lângă salariați, în Republica Moldova există și un număr foarte mare de persoane ocupate pe cont propriu. De fapt, acest lucru reprezintă o problemă structurală, explicată în detaliu în studiul nostru anterior.¹⁸ Nu ne vom opri asupra problematicei ocupării pe cont propriu – sau mai degrabă a ponderii ridicate pe care aceasta o are în Republica Moldova (peste 33% conform datelor din 2018, în scădere la 17,6% în 2019 probabil din motive de schimbare a metodologiei de calcul) –, scopul nostru în acest studiu fiind mai degrabă de a estima cum afectat pandemia această categorie de persoane economic active. Închiderea piețelor comerciale a avut un impact semnificativ asupra lor în perioada restricțiilor din

Figurile 24

Impactul estimat al pandemiei asupra fondurilor de salarizare

Sursa datelor: Serviciul Fiscal de Stat

Tabelul 13

Estimarea impactului pandemiei asupra fondului de salarizare total

	T1 2019	T2 2019	T3 2019	T4 2019	T1 2020	T2 2020	T3 2020
Salariu mediu (date BNS), lei pe lună, salariu brut	6923	7303	7385	7813	7634	7849	8074
Fond estimat de salarizare (salarii brute, calculate în baza datelor colectării Fondului de Pensii, date SFS), milioane lei	12228	13754	13412	14580	13429	13111	13596
Număr de salariați normă întreagă, echivalent, mii	589	628	605	622	586	557	561
Scăderea numărului de salariați vs. sfârșit 2020, mii salariați echivalent normă întreagă (medie trimestrială)						-65	-61

Sursa datelor: Serviciul Fiscal de Stat

primăvara, datele privind patentele de întreprinzător valabile – care, deși reprezintă o foarte mică parte din persoanele ocupate pe cont propriu (sub 4%), ilustrează o tendință reprezentativă pentru întreg grupul – arătând o scădere cu 29% a numărului acestora la sfârșitul trimestrului 2 al anului 2020 față de sfârșitul anului precedent. Această scădere se înscrie într-un trend descendent de durată mai lungă, dar este evident că o bună parte din scăderea abruptă din trimestru 2 este imputabilă anume situației pandemice. Odată cu normalizarea condițiilor de activitate în piețele comerciale, numărul de patente a crescut în trimestrul 3, dar nu la același nivel cu cel dinainte de criză. Per total, impactul pandemiei asupra persoanelor ocupate pe cont propriu a fost deosebit de puternic în perioada stării de urgență, dar flexibilitatea în activitatea acestora le-a permis să-și revină relativ repede. Pornind de la ipoteza că evoluția numărului de patente de întreprinzători reflectă situația persoanelor ocupate pe cont propriu per total, putem spune că mai mult de un sfert din cele peste 150 mii de persoane (conform datelor BNS pentru 2019) și-au pierdut activitatea în perioada stării de urgență.

Astfel, impactul pandemiei asupra veniturilor salariaților și a populației în general a fost deosebit de semnificativă, peste 45 de mii de persoane fiind afectate direct prin pierderea temporară sau definitivă a locurilor de muncă în lunile aprilie-iunie și multe alte zeci de mii de persoane și-au văzut normele

18 Spatar, Marcel, Guga, Ștefan, „Situația salariaților din Moldova: o criză structurală”, FES Moldova, 2019. Disponibil aici: http://fes-moldova.org/fileadmin/user_upload/2020/Publications/Syndx_-_Situația_Salariaților_din_Republica_Moldova_O_Criza_Structurală__1_.pdf

de lucru revizuite în jos, mai ales în sectoarele în care sunt plătiți în acord direct (pe bucată de produs sau pe normă de timp). Per total, credem că este plauzibil să afirmăm că peste 100 mii de salariați, sau peste 15% din total au fost afectați de pandemie în sensul pierderii locului de muncă sau al diminuării volumului și remunerării, la care se adaugă între 30-40 mii de persoane ocupate pe cont propriu care și-au sistat activitatea în perioada stării de urgență.

Astfel, impactul pandemiei asupra veniturilor salariaților și a populației în general a fost deosebit de semnificativă, peste 45 de mii de persoane fiind afectate direct prin pierderea temporară sau definitivă a locurilor de muncă în lunile aprilie-iunie și multe alte zeci de mii de persoane și-au văzut normele de lucru revizuite în jos, mai ales în sectoarele în care sunt plătiți în acord direct (pe bucată de produs sau pe normă de timp). Per total, credem că este plauzibil să afirmăm că peste 100 mii de salariați, sau peste 15% din total au fost afectați de pandemie în sensul pierderii locului de muncă sau al diminuării volumului și remunerării, la care se adaugă între 30-40 mii de persoane ocupate pe cont propriu care și-au sistat activitatea în perioada stării de urgență.

2.4 TENSIONAREA PIEȚEI MUNCII PERSISTĂ, IAR SALARIILE CONTINUĂ SĂ CREASCĂ

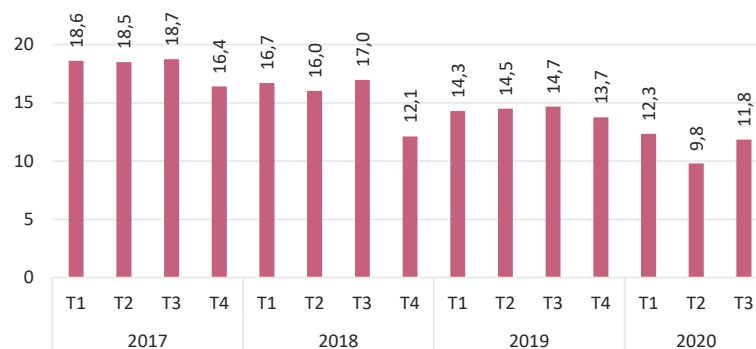
În pofida pierderilor locurilor de muncă pe perioada pandemiei, salariile medii au continuat să crească, întrucât raportul dintre cerere și ofertă pe piața muncii nu s-a schimbat fundamental. Cu alte cuvinte, persoanele care și-au pierdut locurile de muncă nu s-au grăbit să se angajeze în altă parte, multe dintre ele fie sperând să se reangajeze în același loc după depășirea situației pandemice, fie considerând alternative precum ocuparea neformală, ocuparea pe cont propriu sau chiar emigrarea.

Faptul că oferta de forță de muncă nu a crescut se vede și din indicatorii publicați de BNS privind numărul de șomeri. Astfel, chiar dacă numărul de salariați a scăzut, numărul de șomeri – adică numărul de persoane economic active în căutare de loc de muncă – nu s-a schimbat fundamental și chiar a rămas în primele două trimestre ale anului 2020 sub nivelul înregistrat în 2019, iar rata șomajului a rămas în jurul valorilor de 4,1-4,2%!

Datele publicate de Agenția Națională de Ocupare a Forței de Muncă, care arată totuși o creștere a numărului de șomeri pe perioada pandemiei, sunt doar în aparență contradictorii cu datele BNS. În realitate, înregistrarea persoanelor în calitate de șomeri la ANOFM a fost stimulată nu atât de dorința acestora de a-și găsi un loc de muncă, cât de creșterea promisă de guvern a indemnizației de șomaj pe perioada stării de urgență până la nivelul salariului minim pe economie (2775 lei). Astfel, numărul de șomeri înregistrați la ANOFM s-a dublat practic în

Figura 25

Evoluția numărului de patente de întreprinzător

Sursa datelor: Serviciul Fiscal de Stat

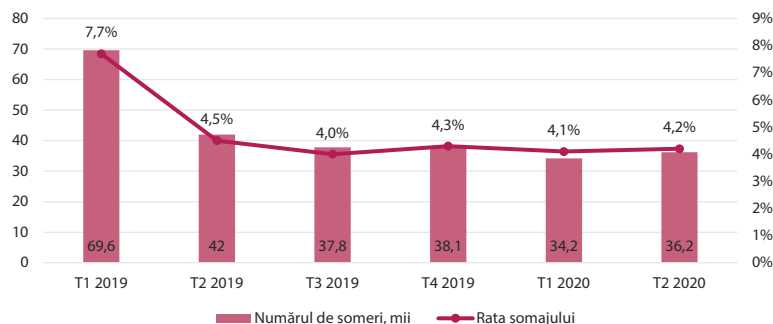
primele luni ale pandemiei, atingând un număr maxim de aproape 35 de persoane în iulie. Începând cu luna august însă numărul de persoane înregistrate în calitate de șomeri la ANOFM a scăzut odată cu reluarea unor activități economice și cu dispariția stimulentei financiar excepțional oferit de guvern. În luna octombrie la ANOFM erau înregistrați mai puțin de 22 mii de persoane în calitate de șomeri.

În contextul în care activitatea economică s-a restrâns, nu este de mirare și că numărul de locuri vacante înregistrate de ANOFM s-a redus pe parcursul anului (-21% între martie și noiembrie), mai ales pentru persoanele cu nivel de instruire secundar profesional și pentru muncitori calificați (-27%). Pe de altă parte, cererea pentru persoane cu nivel de instruire superior și mediu a crescut, mai ales pentru specialiștii în domeniul sănătății și inspectorii în organele de drept. În profil teritorial, numărul locurilor de muncă vacante a rămas practic neschimbat la Chișinău, dar s-a redus simțitor la Bălți, Orhei și Cahul.

Pe de altă parte, evoluția locurilor de muncă vacante nu reflectă în întregime cererea pe piața forței de muncă. Din interviurile desfășurate cu directorii de resurse umane din industrie realizate în cadrul acestei cercetări a reieșit că înregistrarea locurilor de muncă vacante la ANOFM nu este o soluție viabilă pentru a găsi noi salariați. În cazul unei întreprinderi din Chișinău, care colaborează de mai mulți ani cu ANOFM, și care are o fluctuație mare de personal, în ultimii doi ani o singură persoană a fost angajată datorită acestui sistem, alte zeci de persoane fiind angajate din piața muncii fără intermedierea ANOFM. Astfel, chiar dacă în unele sectoare scăderea numărului de locuri vacante poate fi pusă pe seama efectelor pandemiei (industria textilă, confecții, hoteluri și restaurante, comerț), o parte din scăderea numărului de locuri vacante raportate provine și din neîncrederea acestora de a-și putea completa nevoia de personal cu ajutorul agenției.

Chiar dacă numărul de locuri de muncă vacante raportate de ANOFM a scăzut, nu putem spune că raportul dintre cererea și oferta forței de muncă s-a schimbat în favoarea angajatorilor. Numărul semnificativ de persoane care și-au pierdut locurile de muncă pe perioada crizei **nu a crescut oferta de forță de muncă ieftină** (pe care o caută angajatorii), tocmai pentru că

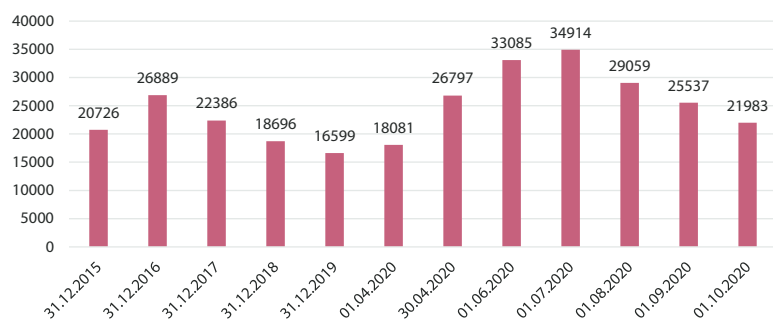
Figura 26
Evoluția numărului de șomeri și rata șomajului

Sursa datelor: Biroul Național de Statistică

oamenii nu mai sunt dispuși să lucreze pe bani puțini, chiar dacă nu mai au un loc de muncă. În această situație, Republica Moldova continuă să se confrunte cu un deficit de muncă ieftină – și mai ales de muncă ieftină și calificată – cu care s-a obișnuit mediul de afaceri până relativ recent. Ruptura pare să se fi produs acum 2-3 ani în urmă, odată cu creșterea numărului de investitori străini în Republica Moldova (mai ales în sectorul componente auto) pe fondul continuării exodului de forță de muncă.

Figura 27
Evoluția numărului de șomeri înregistrați la ANOFM

Sursa datelor: ANOFM

Rezultatul acestei tendințe care nu a fost inversată de pandemie este creșterea susținută a salariilor. În 2020, creșterea a continuat, atât în termeni nominali, cât și reali (ajustați la inflație), deși ritmul de creștere a încetinit oarecum în trimestrele 2 și 3 pe fondul scăderii activității economice. În trimestrul 3 al anului 2020, salariul mediu pe economie a atins 8074 lei (+9,3% față de aceeași perioadă anul trecut), cel din sectorul real 8452 lei (+9,4%), iar cel din sectorul bugetar 7033 lei (+8,9%).

Tabelul 14
Evoluția locurilor de muncă vacante

	09.03.2020	01.06.2020	23.11.2020	Evoluție iunie vs. martie	Evoluție noiembrie vs. martie
Locuri de muncă vacante	9704	8963	7694	-8%	-21%
Chișinău	3035	2998	3094	-1%	2%
Bălți	1836	1200	1100	-35%	-40%
Orhei	383	528	209	38%	-45%
Cahul	253	352	81	39%	-68%
UTA Găgăuzia	207	337	156	63%	-25%
Ungheni	526	102	275	-81%	-48%
Florești	342	311	355	-9%	4%
Strășeni	278	259	217	-7%	-22%
Persoane cu nivel de instruire superior și mediu	1769	1971	1887	11%	7%
Specialist în domeniul sănătății	290	385	471	33%	62%
Inspector, ofițer	342	372	615	9%	80%
Inginer, tehnician	175	183	145	5%	-17%
Specialist în activitatea financiară, economică	163	163	72	0%	-56%
Specialist în învățământ	147	138	134	-6%	-9%
Persoane cu nivel de instruire secundar profesional și pentru muncitorii necalificați	7935	6992	5807	-12%	-27%
Lucrători în industria textilă și confecții	2939	2057	2007	-30%	-32%
Lucrători calificați în întreprinderi industriale	613	668	435	9%	-29%
Transport și telecomunicații	644	638	914	-1%	42%
Operatori, aparatiști, mașiniști la instalații și mașini	575	563	416	-2%	-28%
Hoteluri și restaurante	446	365	186	-18%	-58%
Lucrători în domeniul vânzărilor	316	364	171	15%	-46%
Lucrători în domeniul serviciilor personale	467	267	217	-43%	-54%
Lucrători în construcții	154	226	87	47%	-44%
Lucrători calificați în agricultură, silvicultură	153	134	117	-12%	-24%

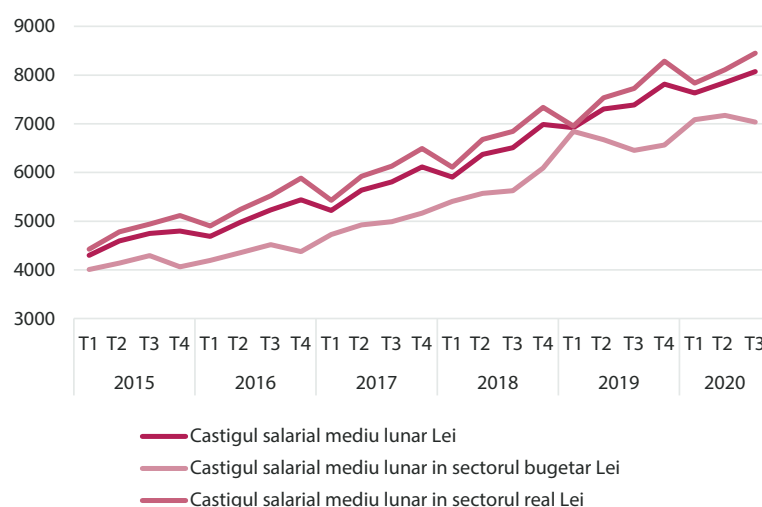
Sursa datelor: ANOFM

Rezultatul acestei tendințe care nu a fost inversată de pandemie este creșterea susținută salariilor. În 2020, creșterea a continuat, atât în termeni nominali, cât și reali (ajustați la inflație), deși ritmul de creștere a încetinit oarecum în trimestrele 2 și 3 pe fundalul scăderii activității economice. În trimestrul 3 al anului 2020, salariul mediu pe economie a atins 8074 lei (+9,3% față de aceeași perioadă anul trecut), cel din sectorul real 8452 lei (+9,4%), iar cel din sectorul bugetar 7033 lei (+8,9%).

Totuși, a limita analiza la salariul mediu pe țară în contextul pandemiei nu este suficient, pentru că în spatele mediei pe țară se ascund evoluții contrastante între sectoare. În timp ce în domenii precum tehnologia informației (în care sunt cele mai mari salarii și cele mai mici taxe în valoare procentuală) și intermediari financiare (bancare și nebancare), salariile au crescut cu 18% și 12% în trimestrul 3 al anului 2020 în ritm anual, în sectoare unde veniturile angajaților sunt mici, precum agențiile turistice, hotelurile sau producția cinematografică, video și televiziune, salariile au scăzut cu 10%, 16% și respectiv 35%. Printre sectoarele bugetare, așa cum e de așteptat, cel mai mult au crescut salariile pentru angajații din sănătate și asistență socială, cu 26%. Salariile celor din administrație publică și învățământ s-au mărit 12% și 6% respectiv. În industria prelucrătoare salariile au crescut în toate sectoarele cu excepția hârtiei, iar cele mai mari creșteri, de peste 10%, s-au înregistrat în sectoarele cu salarii mai mari: echipamente electrice și autovehicule (ambele deservesc sectorul auto), produsele din materiale nemetale și substanțele și produsele chimice. O evoluție semnificativă care se poate observa atât per total, cât și în interiorul industriei prelucrătoare, este creșterea procentual mai mare a salariilor în sectoarele cu salarii mari în comparație cu cele cu salarii mici. Astfel, una dintre consecințele indirecte ale pandemiei este **accentuarea inegalităților salariale**. Mecanismele prin care această tendință poate fi atenuată – creșterea salariului minim și negocierile colective – nu au funcționat în 2020.

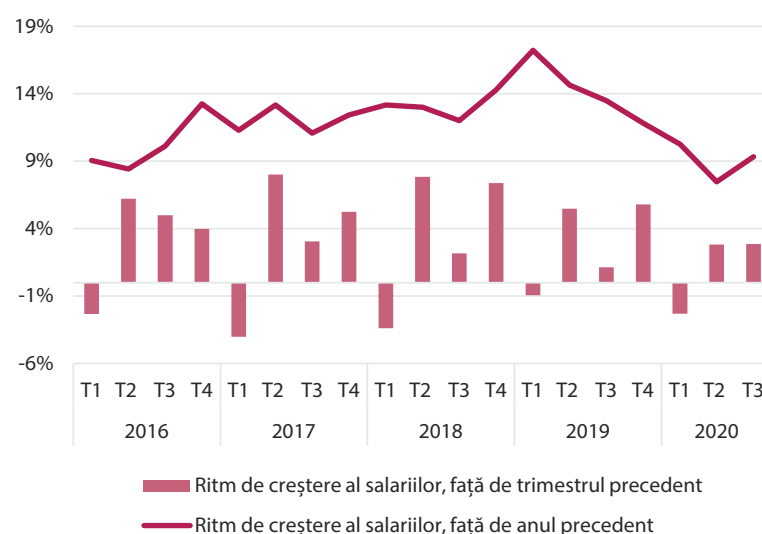
În contextul în care **salariul minim în sectorul real a fost înghețat** în 2020 la nivelul stabilit în 2019 – de 2775 lei – raportul dintre salariul minim și salariul mediu a coborât până la 33%. Așa cum am arătat în studiul nostru anterior¹⁹, la o valoare atât

Figura 28
Evoluția salariului mediu, în lei/lună (valori nominale, salariu brut)

Sursa datelor: Biroul Național de Statistică

Figura 29
Evoluția ritmului de creștere a salariului mediu

Sursa datelor: Biroul Național de Statistică

de mică salariul mediu își pierde din relevanță și funcție. În țările din Europa Centrală și de Est, raportul dintre salariul minim și salariul mediu variază de la 39% (Cehia) până la 48% (România,

vel foarte scăzut, acesta nu reprezintă o constrângere reală pentru mediul de afaceri și nu stimulează decât într-o mică măsură creșterile salariale reale. Conform datelor Biroului Național de Statistică, doar 14% din salariații din Republica Moldova au salarii realizat apropiat de salariul minim pe economie în 2019, iar ponderea a scăzut probabil simțitor în 2020. Ponderea redusă a numărului de angajați cu salariu minim rezultă din doi factori principali: pe de o parte, mărimea salariului minim nu este suficient de mare pentru a reprezenta o constrângere serioasă pentru mediul de afaceri (angajatorii fiind dispuși să plătească salarii în realitate mult mai mari), iar pe de altă parte mecanismele de menținere a ierarhiei salariilor în funcție de posturi și responsabilități funcționează datorită negocierilor colective sectoriale în economia reală și datorită sistemului de salarizare unitară din sectorul bugetar. O eventuală creștere mai accelerată a salariului minim – posibilă datorită ecarterului relativ mare față de salariul mediu – ar trebui să fie însoțită de stimularea negocierilor colective, atât la nivel sectorial cât și la nivel de companie, pentru a evita aplatizarea veniturilor pe palierul de jos.

19 În condițiile în care salariul minim din Republica Moldova este la un ni-

Figura 30
Salariul mediu și evoluția pe sectoare

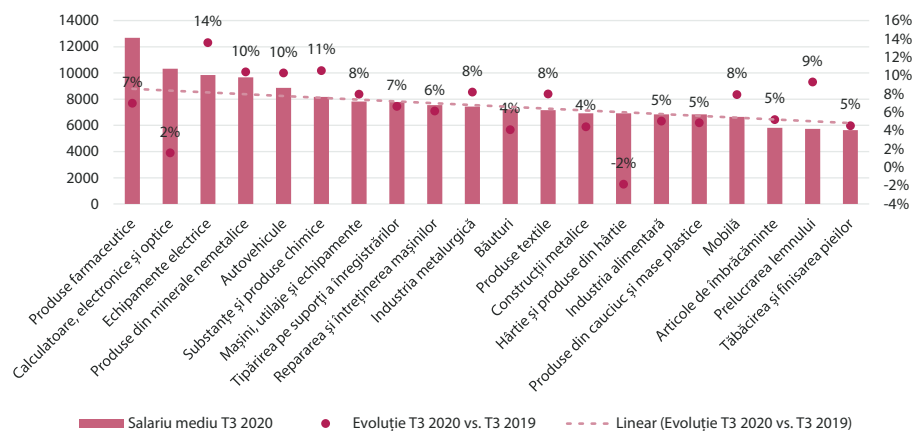

Sursa datelor: Biroul Național de Statistică

Serbia). Guvernul Republicii Moldova în mod obișnuit revizua salariul minim în sectorul real până la o valoare de aproape 40% din salariul mediu pe sector, ceea ce ar însemna că pentru a restabili raportul obișnuit, judecând în baza datelor pentru trimestrul 3 2020, salariul minim ar trebui să crească cu cel puțin 16%, adică până la 3230 lei. Însă o asemenea creștere nu ar fi suficientă. În realitate, o mărire mai accentuată a salariului minim este necesară din mai multe motive:

- pentru a reflecta mai bine realitatea pe piața muncii, unde, conform interviurilor realizate, angajatorii sunt dispuși să plătească salarii brute de în jur de 4000 lei pentru muncitorii necalificați care se încadrează la definiția de „salarii minime”;
- pentru a apropia salariul minim de necesarul pentru un trai decent (o estimare a unui coș pertinent pentru Republica Moldova este încă necesară, deși în ultimii ani au fost făcute câteva încercări în acest sens);
- pentru a reduce din remunerarea „în plic”, pe larg practică de angajatori peste salariul minim legal înregistrat în contabilitate;

Figura 31
Salariul mediu și evoluția pe sectoare industriale

Sursa datelor: Biroul Național de Statistică

- pentru a restabili o repartizare mai echitabilă a valorii create între capital și muncă, care este puternic în defavoarea muncii în Republica Moldova²⁰;

20 În 2018, ponderea remunerării salariaților în PIB în Republica Moldova a fost de doar 30% față de 40% în România și 48% în medie în Uniunea Europeană. Pentru calcul pe Republica Moldova, a fost utilizat indicatorul „Cheltuieli pentru forța de muncă” ca % din PIB. Conform metodologiei Institutului de Cercetări Economice de la Viena, partea salarizării (wage share) în PIB în Republica Moldova este și mai joasă, de sub 25%: vezi <https://wiiw.ac.at/wage-developments-in-the-western-balkans-moldova-and-ukraine-dlp-5287.pdf>. Aceste date trebuie interpretate și ținând cont de faptul că valoarea pentru Republica Moldova este puternic influențată de ponderea mare a ocupării pe cont propriu în PIB

• pentru a mări puterea de cumpărare a păturilor vulnerabile și astfel a stimula consumul și deci cererea pe piața internă, ceea ce ar trebui să aibă pe termen lung un efect multiplicator pozitiv asupra economiei într-o viziune de creștere economică bazată pe salarii (wage-led growth).

2.5 DIALOGUL SOCIAL ȘI DREPTURILE SALARIAȚILOR ÎNTR-UN NOU IMPAS

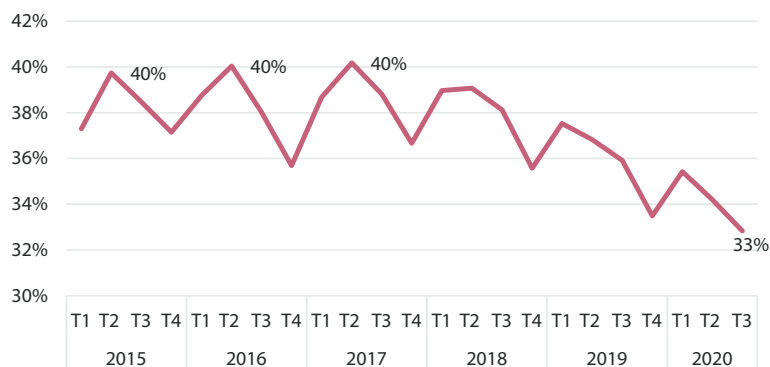
Un alt mecanism care poate asigura creșterea salariilor la baza piramidei și diminuarea inegalităților salariale, negocierile colective, a cunoscut blocaje pe durata pandemiei și nu doar din cauza dificultăților de ordin economic sau sanitar. Spre exemplu, în sectorul de construcții, sindicatele și patronatele au negociat încă la începutul anului 2020, adică înainte de pandemie, majorarea salariului minim pentru I categorie de salariați din ramură de la 3100 la 5000 de lei, dar această prevedere nu poate fi introdusă în convenția colectivă de ramură din cauza blocajului din partea Ministerului Economiei, care este parte a acestei convenții tripartite.²¹ Pentru comparație, în România salariul minim pe sectorul de construcții este de peste 4 ori mai mare decât cel din Republica Moldova, în timp ce salariul mediu pe sector este de doar 1,7 ori mai mare.

Natura tripartită a convențiilor colective în Republica Moldova și implicarea statului în negocierile colective la nivel de sector a creat impedimente în ultimii ani, mai ales în condițiile de instabilitate politică. Comisia națională pentru consultări și negocieri colective s-a întrunit rar în ultimii doi ani: o singură dată în 2019 și de patru ori în 2020 (în februarie, august, octombrie și pe 30 noiembrie, ultima dată pentru a discuta proiectul bugetului pentru anul 2021). În timp ce la nivel central dialogul cu autoritățile statului a fost restabilit într-o oarecare măsură în a doua jumătate a anului 2020, negocierile la nivel de sector și local au fost înghețate, patronii invocând dificultăți economice din cauza pandemiei.

Așa cum am semnalat în rapoartele noastre precedente, sindicatele se confruntă cu o altă dificultate importantă – creșterea rolului asociațiilor patronale în dialogul cu guvernul și promovarea intereselor mediului de afaceri în detrimentul intereselor salariaților. Prin intermediul Consiliului Economic de pe lângă Prim-ministru, care acționează ca o structură de dialog bipartit dintre guvern și asociații de business (iar în fapt, de lobby), asociațiile investitorilor străini și a mediului de afaceri autohton (Camera de Comerț Americană din Moldova, Asociația Businessului European, Asociația Investitorilor Străini, Asociația Oamenilor de Afaceri din Moldova) au reușit

Figura 32

Raportul dintre salariul minim și salariul mediu în sectorul real

Sursa datelor: calcule Syndex

să promoveze mai multe modificări ale legislației muncii, excluzând sindicatele din consultarea cu guvernul și substituindu-se CNCNC. Astfel, și pe durata anului 2020 au fost aduse modificări în Codul Muncii pentru flexibilizarea relațiilor de muncă:

- au fost introduse prevederi care precizează că opinia sindicatului în caz de concediere a salariaților este consultativă (adică nu poate bloca concedierile) și obligă sindicatele să prezinte această opinie în termen de 10 zile lucrătoare de la primirea notificării, fără a lua în calcul dacă sindicatele au acces la date economice, financiare din interiorul întreprinderii pentru a analiza dacă concedierile respective sunt justificate sau nu – astfel opinia sindicatului fiind doar o procedură administrativă fără vreo valoare de negociere;
- s-a introdus Articolul 1001 privind Programul flexibil de muncă, care permite angajatorului să modifice programul de muncă al salariatului – și respectiv remunerarea acestuia – „la solicitarea salariatului”;
- s-a modificat fundamental retribuirea muncii suplimentare: s-a anulat pragul minim al retribuirii muncii suplimentare (care era de 50% din salariul de bază pentru primele 2 ore și de 100% din salariul de bază pentru orele următoare) și s-a introdus posibilitatea ca orele suplimentare să fie compensate cu timp liber – fapt interzis în versiunea anterioară a Codului Muncii.

Ultima modificare este esențială și afectează direct drepturile salariaților. Conform noilor prevederi ale Codului Muncii, introduse în iulie 2020, angajatorii pot flexibiliza programul lucrului salariaților după evoluția activității economice a întreprinderii („acordul salariatului” fiind o formalitate în realitate), fără a remunera suplimentar angajații pentru această flexibilitate. Această flexibilizare a relațiilor de muncă îi face și mai vulnerabili pe salariați, impactul perioadelor de inactivitate fiind transferat direct pe umerii acestora.

²¹ Vezi <http://sindicate.md/desi-republica-moldova-dispune-de-o-legislatie-buna-in-domeniul-dialogului-social-acesta-nu-functioneaza-in-totalitate-pe-alocuri-fiind-unul-declarativ-pentru-a-elucida-cauzele-si-a-stabili-care-sunt/>

Confederația Națională a Sindicatelor din Moldova și Confederația Națională a Patronatului din Republica Moldova spuneau: „*considerăm binevenit de a urma practicile utilizate în diferite țări ale UE, care prevăd subvenționarea locurilor de muncă. Astfel, statul ar trebui să își asume plata indemnizației pentru șomaj tehnic în cazurile când agenții economici își trimit salariații în șomaj tehnic. Acest fapt va contribui la menținerea legăturii dintre angajator și salariați și la o etapă de post-criză va reduce perioada de reluare a activității economice*”. Deși sindicatele și patronatele nu pot fi învinuite de faptul că nu au încercat să solicite finanțarea șomajului tehnic direct de către stat (așa cum s-a întâmplat în majoritatea țărilor din Uniunea Europeană), limbajul utilizat în scrisoare denotă totuși o atitudine pasivă: „*considerăm binevenit*”, „*ar trebui*” sunt formule prea diplomatice într-o situație în care aceste măsuri erau imperative. În rezultat, răspunsul dat de Ministerul Finanțelor la scrisoarea sindicatelor și patronatelor a fost evaziv, enumerând măsurile deja luate și precizând „*că aceste măsuri de susținere au fost adoptate, reieșind din posibilitățile bugetului de stat*”. În fond, adresarea sindicatelor și patronatelor nu a determinat nicio decizie din partea guvernului.

De partea cealaltă, Consiliul Economic de pe lângă Prim-Ministru, care așa acum am arătat mai sus, reprezintă în fond interesele asociațiilor de business, a fost deosebit de activ în perioada pandemiei, elaborând un document amplu intitulat „Matricea COVID-19”²², în care nu numai că a estimat impactul pandemiei asupra sectoarelor economice, dar a și elaborat o listă de măsuri necesare pentru relansarea economică. În timp ce studiul în sine este minuțios elaborat și oferă o imagine amplă a impactului economic al pandemiei – fiind în acest sens util și organizațiilor sindicale – soluțiile pe care le propune sunt în principal orientate spre susținerea companiilor (adică a angajatorilor) și mai puțin a salariaților.²³ Printre măsurile

propuse de Consiliul Economic de pe lângă Prim-Ministru se regăsește și una care vizează relațiile de muncă în perioade de inactivitate: „*Simplificarea procedurilor de înregistrare la ANOFM a șomerilor și identificarea soluțiilor de majorare a bugetului pentru alocațiile de șomaj și acordarea unui suport financiar direct angajaților staționați echivalent cu suma indemnizației*”. Pe lângă faptul că această formulare pune accent pe gestiunea șomajului – adică atenuarea impactului concedierilor din contul statului – formularea ei este destul de ambiguă, iar autorii nu au depus efortul de a estima impactul bugetar și economic al acestei măsuri, așa cum au făcut pentru alte măsuri prezentate în propunerile lor. Este evident că măsurile propuse de Consiliul Economic de pe lângă Prim-Ministru sunt orientate în primul rând spre diminuarea poverii fiscale asupra mediului de afaceri, inclusiv în domenii care de altfel sunt în creștere și nu au neapărat nevoie de facilități pentru a se dezvolta. În condițiile în care statul rămâne fundamental într-o situație cronică de subdezvoltare fiscală, facilitățile fiscale nu pot decât aprofunda incapacitatea statului de a răspunde la șocurile economice cauzate de evenimente excepționale precum pandemia sau seceta.

22 Vezi <https://consecon.gov.md/wp-content/uploads/2020/10/Studiul-de-Impact-al-Pandemiei-COVID-19-asupra-sectoarelor-economice-%C8%99i-Matricea-cu-politici.pdf>

23 Principalele măsuri propuse de Consiliul Economic de pe lângă Prim-Ministru sunt:

- promovarea guvernării electronice și liberalizarea comerțului electronic, inclusiv printr-o cotă TVA specială;
- reducerea TVA în agricultură, HoReCa;
- stimulii fiscali pentru transportul intern de pasageri;
- scutirea de contribuțiile de asigurări sociale a tinerilor angajați în primii doi ani de activitate;
- aplicarea cotei „0” la impozitul pe venit reinvestit de micro întreprinderi;
- simplificarea cerințelor și procedurilor fiscale, de evidență contabilă, reducerea penalizărilor de întârziere la plata impozitelor, extinderea termenilor de prezentare a situațiilor financiare și raportului de audit;
- facilități fiscale pentru industria creativă (designeri, audio-vizual);
- facilități pentru operatorii de telefonie mobilă, prin eliminarea taxei pentru serviciile de telefonie mobilă și a taxei de portabilitate;
- extinderea termenului înlesnirilor aplicate sectorului IT;
- majorarea plafonului la Fondul de garantare pentru IMM până la 1 miliard de lei;
- majorarea Fondului național de dezvoltare a agriculturii și mediului rural, stimularea reabilitării sistemelor de irigare centralizate pentru atenuarea secetei, crearea unui program de granturi pentru micii întreprinzători în domeniul procesării producției agricole;
- elaborarea mecanismului de stimulare a întreprinderilor industriale în vederea implementării de noi tehnologii și implementarea Programului de creare a Platformelor Industriale Multifuncționale;
- promovarea economiei circulare și stimularea dezvoltării IMM verzi, ecologizării IMM;
- accelerarea programului Prima Casă prin compensarea marjei băncilor.

Costurile totale ale măsurilor sunt estimate la 3,68 miliarde de lei, impactul economic la 12,86 miliarde de lei, iar veniturile la buget ar trebui să crească cu 4,78 miliarde de lei. Totuși, nu toate măsurile propuse au fost estimate din punct de vedere al costului și impactului.

3

SPRIJINUL STATULUI CĂTRE ECONOMIE: LIMITAT ȘI INEFICIENT

3.1 RESTRICȚII PENTRU OAMENI ȘI ECONOMIE

Ca și majoritatea statelor lumii, guvernul Republicii Moldova a impus izolarea la domiciliu și distanțarea socială ca măsură împotriva răspândirii virusului. Timp de aproape două luni, de la mijlocul lunii martie până la mijlocul lunii mai, aceste măsuri au funcționat în mare parte similar sau chiar în unele cazuri mai eficient decât în alte state din Europa de Est. Datele *COVID-19 Community Mobility Reports* prezentate de Google, care măsoară prezența oamenilor în spațiile publice și rezidențiale în timpul pandemiei față de un model normal de comportament (bazat pe datele pre-pandemie), arată că măsurile restrictive în Republica Moldova au limitat deplasarea populației în prima perioadă a pandemiei (a doua jumătate a lunii martie și în aprilie) mai eficient decât în multe alte țări din vecinătate. Conform acestor date, circulația populației din Republica Moldova în zonele comerciale și de recreere, în supermarketuri și farmacii, în parcuri, în stațiile de transport și la locurile de muncă s-a redus cu 48% în perioada 16 martie – 30 aprilie față de comportamentul obișnuit. În acest sens, performanța Republicii Moldova s-a încadrat într-un model regional, fără să iasă mult în evidență: unele state, precum România, Serbia sau mai târziu Georgia, au reușit să limiteze circulația persoanelor mai mult decât Republica Moldova, în timp ce în alte țări, precum Ucraina, Bulgaria sau Ungaria, restricțiile au avut un impact mai redus.

În luna mai statele au relaxat treptat restricțiile, iar în iunie unele dintre ele au revenit chiar la un comportament similar celui de dinaintea crizei (Germania, Ucraina, Bulgaria). Și în Republica Moldova circulația persoanelor s-a restabilit foarte rapid, în prima săptămână din iunie fiind cu doar 9% mai mică față de modelul de bază. Relaxarea este evidentă aproape în toate statele, doar Georgia și Serbia menținând un grad de limitare a circulației în iunie comparabil cu cel din luna mai. Această relaxare s-a întâmplat așadar în toate țările, însă efectele nu au fost peste tot aceleași. Republica Moldova este cazul nefericit: în timp ce ieșirea din perioada de restricționare a coincis în celelalte țări cu scăderea numărului de infectați, în Republica Moldova reluarea circulației a dus la creșterea numărului de infectați și a dus-o pe primul loc în Europa la numărul de infectați zilnic. Dar de ce s-a întâmplat așa?

Din datele disponibile, nu se poate spune că măsurile restrictive din lunile martie, aprilie și mai nu și-au atins scopul,

dacă scopul este înțeles ca limitarea circulației persoanelor. În același timp însă limitarea circulației în sine nu este o condiție suficientă pentru încetinirea răspândirii virusului. Este evident că oprirea completă a circulației este imposibilă: chiar și în perioadele de vârf ale epidemiei în țările cele mai afectate unde distanțarea socială a fost impusă în mod drastic, oricum peste 20% din volumul circulației s-a păstrat. În Republica Moldova și în alte state din regiune limitările nu au oprit decât cel mult jumătate din circulația obișnuită. În aceste condiții, felul în care a fost organizată circulația reziduală a jucat un rol esențial, și aici este vorba de izolarea eficientă a focarelor de infecție, organizarea transportului public, comportamentul persoanelor în locurile de aglomerație, de exemplu în magazinele alimentare, respectarea indicațiilor autorităților sanitare privind protecția individuală (de la spălatul mâinilor până la purtarea măștilor și a mănușilor), măsurile de protecție implementate de angajatori și multe altele. Ecuația este foarte complexă și doar gradul de circulație a persoanelor în perioada pandemiei nu poate explica evoluția numărului de infectați. Răspunsul la întrebarea de mai sus – **de ce în Republica Moldova numărul de infectați a crescut vertiginos în iunie deși limitarea circulației în martie-mai a fost în linii mari aceeași cu alte țări din regiune?** – rezidă cel mai probabil în disfuncții majore la celelalte capitole: transport public supraaglomerat, măsuri de protecție insuficiente la locul de muncă acolo unde activitatea a fost reluată, nerespectarea regulilor de distanțare socială și protecție individuală în spațiile comerciale închise (magazine) și deschise (piețe), reluarea activităților sociale colective, inclusiv religioase, fără măsuri de protecție adecvate. Spre sfârșitul lunii mai și la începutul lunii iunie situația a fost agravată de încă un factor: răspândirea teoriilor conspiraționiste cu privire la epidemie pe fundalul nemulțumirii generalizate și în consecință ignorarea măsurilor de protecție individuală. **Lipsa de conformare a populației a fost cauzată și de lipsa măsurilor directe de sprijin din partea guvernului, ceea ce a alimentat neîncrederea față de mesajele publice.**

În afară de a închide oamenii în casă – ceea ce așa cum am văzut mai sus a reușit destul de eficient în prima fază – guvernul Republicii Moldova a făcut foarte puțin pentru ca această măsură să funcționeze. Impunând izolarea socială și efectiv decretând închiderea mai multor activități economice, guvernul a lipsit o mare parte din populație de surse de venit *fără să ofere alternative viabile* și a lăsat în consecință zeci de

mii de familii într-o stare de vulnerabilitate crescută. Este vorba în primul rând de familiile angajaților care și-au pierdut veniturile salariale, dar și de micii întreprinzători care și-au văzut peste noapte afacerile închise, fără să li se anuleze plata chiriilor sau a impozitelor.

Cadrul legislativ din Republica Moldova nu prevede acordarea unui sprijin direct populației în general sau salariaților în particular în cazuri de forță majoră. Instrumentele prevăzute în Codul Muncii, șomajul tehnic sau staționarea salariaților sunt puse exclusiv pe umerii angajatorilor.²⁴ Odată cu introducerea stării de urgență, mai multe voci au solicitat măsuri directe de sprijin către firme și salariați. Printre cei care au cerut astfel de măsuri au fost și sindicatele, dar, surprinzător, vocea lor a fost mai degrabă timidă: printre recomandările publicate de sindicate la începutul pandemiei, în lista de soluții acceptabile erau incluse și „concediile neplătite” în care salariații își acoperă singuri costurile inactivității.²⁵

După o jumătate de lună de carantină, pe 1 aprilie guvernul Republicii Moldova și-a asumat răspunderea pentru un șir de măsuri temporare „pro-business și pro-cetățeni”, măsuri care deveneau Lege pe 2 aprilie la ședința Parlamentului care nu a avut cvorum, pentru ca mai apoi să fie anulate prin Hotărârea Curții Constituționale pe 13 aprilie. Până la urmă, măsurile au intrat în vigoare prin dispozițiile Comisiei pentru Situații Excepționale și prin Legea nr. 60 din 23.04.2020. Toată încurcătura legislativă din luna aprilie a creat o stare generală de confuzie, iar faptul că printre măsurile propuse pe 1 aprilie erau și o serie de prevederi fără vreo legătură cu epidemia – care ar fi favorizat anumite grupuri de interese, din industria tutunului sau magazinele duty free²⁶ – a afectat nivelul de încredere al populației asupra legitimității măsurilor luate de guvernare în sens larg, inclusiv asupra celor care vizau strict la combaterea epidemiei.

Introduse cu întârziere, cu multe confuzii și controverse, măsurile economice s-au dovedit a fi și foarte modeste. În fond, pe perioada stării de urgență cadrul legal a fost relaxat la maximum pentru ca firmele să poată concedia cu ușurință angajații, iar ajutorul de șomaj a fost ridicat declarativ la un nivel care să atenueze pe termen scurt impactul pierderii

locurilor de muncă, sau să creeze *falsa impresie că concedierea nu e atât de gravă*.

Prin dispoziția CSE din 10 aprilie, guvernul a anunțat triplarea fondului de șomaj, iar persoanele eligibile urmau să primească un ajutor de șomaj în valoare echivalentă cu salariul minim garantat pentru sectorul real (2775 lei). Pe hârtie, acest lucru însemna că odată cu aplicarea acestui ajutor de șomaj tranzitoriu, un șomer ar fi câștigat mai mult decât un angajat cu salariul minim de 2775 lei și chiar decât unul cu salariul legal de 3200 lei (nu în șomaj tehnic), pentru că din salariile celor cu contracte de muncă se rețin contribuțiile sociale și impozitul pe venit. Mai mult, ajutorul de șomaj pentru perioada stării de urgență rezulta mai mare decât indemnizația de șomaj tehnic a unui angajat cu salariul de încadrare de 7000 de lei.²⁷ Conform datelor BNS, aproape 65% din salariații din Republica Moldova au un salariu sub acest prag.²⁸ Practic, pentru aproape două treimi din salariați ajutorul de șomaj promis de guvern în caz de concediere urma să fie mai mare decât indemnizația de șomaj tehnic dacă aceștia își păstrau locul de muncă.

În fond, guvernul a promis bani salariaților dacă aceștia erau de acord să se concedieze și să ia indemnizația de șomaj.²⁹ Așa cum vom arăta mai jos, numărul de persoane care au obținut cu adevărat indemnizația de șomaj mărită și anunțată cu fast de guvern a fost destul de redus, iar alte prevederi de susținere directă a salariaților pe durata stării de urgență nu au existat.

3.2 MĂSURILE DE SPRIJIN PENTRU FIRME: SUPRAESTIMATE ȘI PUȚIN EFICIENTE

În comparație cu cele oferite salariaților, măsurile pentru firme au fost ceva mai concrete, dar de asemenea dificil de accesat și modeste în valoare. Aceste măsuri au constat în principal în:

- amânări de plăți ale impozitelor și raportări financiare (Dispoziția CSE nr.3/23.03.2020),
- introducerea unui moratoriu asupra controalelor de stat (Dispoziția CSE nr.3/23.03.2020),
- rambursarea în mărime de 100% sau 60% a impozitelor și taxelor pe salariul plătit angajaților pentru agenții economici care au fost nevoiți să-și sisteze activitatea ca

24 Vezi Marcel Spatar și Stas Madan, Corona-criza: avem urgent nevoie de un nou mecanism de protecție a salariaților, sic.md, <https://sic.md/corona-criza-avem-urgent-nevoie-de-un-nou-mecanism-de-protectie-a-salariatilor/>

25 Vezi Recomandări privind asigurarea drepturilor și intereselor salariaților, în contextul situației epidemiologice din țară, <http://sindicat.md/cnsm-recomandari-privind-asigurarea-drepturilor-si-intereselor-salariatilor-in-contextul-situatiei-epidemiologice-din-tara/>, care printre altele prevăd și „Acordarea salariaților (în baza unei cereri scrise a salariatului și cu consimțământul angajatorului) a unui concediu neplătit (conform art. 120 din Codul muncii)”. Altfel spus, sindicatele au acceptat ca salariații să traverseze perioada de inactivitate fără a avea surse de venit.

26 Pentru detalii, vezi:

Alla Ceapai, Noi măsuri anticriză. Opoziția acuză guvernul de „interese cliențelare”, Europa Liberă, 2 aprilie, [https://moldova.europalibera.org/a/](https://moldova.europalibera.org/a/noi-m%C4%83suri-anticriz%C4%83-opozi%C8%9Bia-acuz%C4%83-guvernul-de-interese-cliențelare-/30525848.html)

Alla Ceapai, Guvernul susține că nu va renunța la controversatul pachet de măsuri economice, Europa Liberă, 14 aprilie, <https://moldova.europalibera.org/a/guvernul-sus%C8%9Bine-c%C4%83-nu-va-renun%C8%9Ba-la-controversatul-pachet-de-m%C4%83suri-economice/30553274.html>

27 Conform Codului Muncii, indemnizația de șomaj tehnic este fixată la cel puțin 50 la sută din salariul de bază.

28 Vezi Repartizarea salariatilor conform marimii salariului calculat pentru luna septembrie, pe activitati economice, 2018-2019, https://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__SAL025/SAL024900.px/table/tableViewLayout1/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774

29 Așa cum am arătat în articolul Corona-criza: măsuri economice utile sau o farsă de 1 aprilie?, sic.md, 1 aprilie: „*Prin acordarea unui ajutor de șomaj mai mare decât șomajul tehnic aplicabil în majoritatea firmelor, guvernul a arătat că preferă să orienteze mijloacele financiare spre persoanele aflate în afara relațiilor contractuale de muncă (șomeri), în loc să apere cu adevărat persoanele în relații contractuale de muncă (șomajul tehnic). De fapt, guvernul stimează concedierile și plecările voluntare ale salariaților, ajutând indirect angajatorii pentru care cea mai comodă soluție este să dea oamenii afară.*” Vezi <https://sic.md/corona-criza-masuri-economice-utile-sau-o-farsa-de-1-aprilie/>

Tabelul 15

Măsuri de sprijin economic și social legate de COVID-19

Tip	Măsuri economice și sociale legate de COVID-19	Impact bugetar estimat de autorități, aprilie 2020	Impact rectificat, septembrie 2020	Sursa
economic	Rambursarea 100% / 60% din impozitele și taxele pe salariul plătit angajaților pentru perioada stării de urgență	320	100	încasările deja primite de la firme
	Programul de subvenționare a dobânzilor pentru activitatea de întreprinzător	90		buget
	Restituirea sumei contribuțiilor de asigurări sociale de stat obligatorii în sumă fixă aferente perioadei sistării activității pentru titularii de patentă și întreprinzătorii individuali	20	20	buget
	Diminuarea TVA în sectorul HORECA de la 20% la 15%	20	20	micșorarea încasărilor la buget
social	Suplimentarea bugetului de asigurări de șomaj și acordarea ajutorului de șomaj de 2775 lei pe perioada stării de urgență	168	168	buget
	Suplimentarea bugetului pentru Ajutor Social	202	202	buget
	Cost total alocat de la buget, excl. rambursarea TVA	820	510	
	<i>în % din bugetul de stat</i>	<i>1,5%</i>	<i>0,9%</i>	
	<i>în % din PIB</i>	<i>0,4%</i>	<i>0,2%</i>	
economic	Măsuri de sprijin cu finanțare directă din exterior: acordarea creditelor prin bănci comerciale la condiții preferențiale pentru întreprinderi micro, mici și mijlocii	624	624	Banca de Dezvoltare a Consiliului Europei
	Rambursarea TVA	1000	1132	bani contribuabililor aflați pe contul statului
	Total	2444 (1,2% din PIB)	2266 (1,1% din PIB)	
	dintre care măsuri economice	2054 (1,0% din PIB)	1896 (0,9% din PIB)	
	dintre care măsuri sociale	370 (0,2% din PIB)	370 (0,2% din PIB)	

urmare a restricțiilor impuse de autorități și care au instituit șomaj tehnic sau staționare conform prevederilor Codului Muncii pentru perioada stării de urgență (Dispoziția CSE nr. 16/10.04.2020)³⁰,

- un program de subvenționare a dobânzilor pentru întreprinderile ce iau credite bancare în perioada 1 mai – 31 decembrie 2020 în valoare maximă echivalentă cu suma cumulativă a plăților salariale din lunile decembrie 2019, ianuarie 2020 și februarie 2020 (Legea nr. 60/23.03.2020)³¹,

- facilitarea rambursării TVA (și aceasta impropriu prezentată în textul legii 60 drept „subvenție”) pentru întreprinderile care înregistrează sume TVA spre deducere în perioada ulterioară (Legea nr. 60/23.03.2020)³²,

- reducerea cotei TVA de la 20% la 15% pentru sectorul HoReCa (Legea nr. 60/23.03.2020),

fonduri lunare de salarizare, dar aceste măsuri la data scrierii acestei analize nu erau adoptate de Parlament. Vezi <https://www.bnm.md/ro/content/guvernatorul-bancii-nationale-octavian-armasu-raspunde-la-intrebarile-institutiilor-mass>

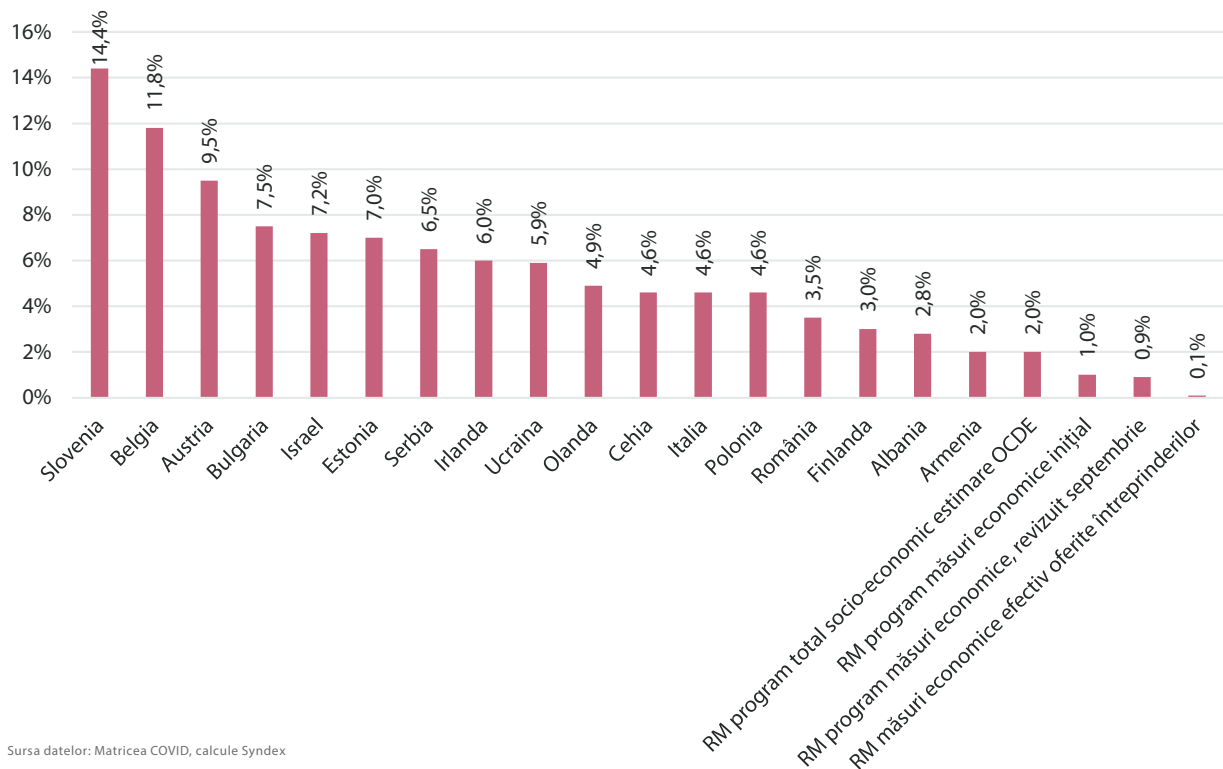
32 Conform declarației TVA pentru perioada fiscală decembrie 2019, peste 16 mii de agenți economici au înregistrat sume TVA destinate pentru perioada ulterioară. Cu alte cuvinte, aceste firme au plătit TVA în avans către bugetul de stat.

30 Rambursarea, numită subvenție, s-a făcut după achitarea impozitelor respective și în urma unui control tematic.

31 Guvernul a propus prelungirea termenului de subvenționare a dobânzilor până pe 31 decembrie 2021 și ridicarea plafonului până la 6

Figura 33

Programele economice anti-COVID ca % din PIB

- acordarea unor creditelor prin bănci comerciale la condiții preferențiale pentru întreprinderi micro, mici și mijlocii, finanțate dintr-un împrumut de la Banca de Dezvoltare a Consiliului Europei.

Estimarea impactului bugetar al măsurilor de mai sus este o sarcină complexă și dificilă. În primul rând, unele măsuri – ca de exemplu moratoriile la controale, amânările de plăți sau chiar reducerea cotei TVA – sunt indirecte, iar impactul lor constă în reducerea încasărilor la buget (cel puțin pe termen scurt, pentru că pe termen lung se estimează că aceste măsuri stimulează firmele și duc la creșterea încasărilor la buget). În al doilea rând, în notele sale informative din luna aprilie, guvernul a estimat impactul bugetar al măsurilor prezentate ca subvenții (rambursarea taxelor pe șomajul tehnic și staționare, subvenționarea dobânzilor, rambursarea TVA) la 1,4 miliarde de lei, dar valorile erau vădit supraestimate, așa cum am semnalat încă pe 1 aprilie³³ și în luna iulie³⁴.

Puse la un loc și împreună cu măsurile de creștere a ajutorului de șomaj și a ajutoarelor sociale temporare, măsurile de sprijin economic luate de autoritățile Republicii Moldova în perioada pandemiei și pentru relansarea economică pe durata anului 2020 au fost estimate oficial la valoarea de 820 milioane de lei

în prima etapă. Programul de facilitare a rambursării TVA, propus ulterior, a mai adăugat un impact bugetar de 1 miliard de lei (deși calitatea de „subvenție” a acestei măsuri este discutabilă: banii respectivi aparțin de drept companiilor și doar se află pe conturile statului). În plus, guvernul a prezentat ca o măsură de sprijin economic în contextul COVID-19 și acordarea creditelor prin bănci comerciale la condiții preferențiale pentru întreprinderi micro, mici și mijlocii cu finanțare din partea Băncii de Dezvoltare a Consiliului Europei, în valoare de 624 milioane de lei.

Înainte de a analiza mai în detaliu impactul măsurilor de mai sus, vom remarca doar că estimarea oficială a costului tuturor măsurilor economice anunțate se ridică în iunie 2020 la peste 2 miliarde de lei – valoarea fiind vehiculată și într-un studiu comparativ al OCDE din luna aprilie³⁵. Suma poate părea impunătoare pentru un cititor neavizat, însă în raport cu bugetul și cu dimensiunea economiei, aceasta este mult mai mică decât efortul bugetar al stimulentele oferite de guvernele altor țări din regiune. Astfel, întreg pachetul de sprijin pentru economie promis de guvern – deci nu efectiv cheltuit – se ridică abia la 1% din PIB, ceea ce este foarte puțin în comparație cu bugetele alocate de alte state: România a alocat pentru măsurile de sprijin economic 3,5% din PIB, Ucraina 5,9%, iar Slovenia peste 14%³⁶. Chiar și în cele mai

33 Spatari, Marcel, „Corona-criza: măsuri economice utile sau o farsă de 1 aprilie?”, sic.md, 1 aprilie 2020, disponibil aici: <https://sic.md/corona-criza-masuri-economice-utile-sau-o-farsa-de-1-aprilie/>

34 Spatari, Marcel, „Măsurile de sprijin social-economic în contextul Covid-19: întârziate, modeste și rigide”, FES Moldova, disponibil aici: http://fes-moldova.org/fileadmin/user_upload/2020/Publications/FES-Analiza-Masurile_COVID-19.pdf

35 Vezi COVID-19 crisis response in Eastern Partner countries, <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/covid-19-crisis-response-in-eu-eastern-partner-countries-7759afa3/>. În octombrie, studiul comparativ al OCDE stipula deja o valoare de 4,4 miliarde de lei pentru măsurile economice și sociale luate de guvernul Republicii Moldova.

36 Vezi „Matricea COVID”, Consiliul Economic de pe lângă Prim-Ministru,

Tabelul 16

Rectificări bugetare pe parcursul anului 2020

	Bugetul inițial aprobat	Rectificarea bugetară aprilie 2020	Rectificarea bugetară iulie 2020	Rectificarea bugetară septembrie 2020
PIB pentru anul 2020	227900	212400	212400	205200
Venituri	44137	37799	37851	37202
Cheltuieli	51552	53774	55058	53201
Deficit bugetar	7415,3	15975	17207	15999
Deficit bugetar în % din buget	14,4%	29,7%	31,3%	30,1%
Deficit bugetar, în % din PIB	3,3%	7,5%	8,1%	7,8%
Total servicii în domeniul economiei	9635	8744	8904	8472
în % din total cheltuieli	18,7%	16,3%	16,2%	15,9%
Total protecție socială	9577	10704	11194	11368
în % din total cheltuieli	18,6%	19,9%	20,3%	21,4%
fondul de rezervă al Guvernului	50	86	86	107
fondul de intervenție al Guvernului	38	490	490	220
incl. din contul donațiilor persoanelor fizice și juridice pentru combaterea COVID-19		18,5	25,4	25,4
Rambursarea impozitelor și taxelor pe șomaj tehnic și staționare și subvenționarea dobânzilor		320	410	100
Programul de subvenționare a dobânzilor pentru activitatea de întreprinzător		90		
Programul de rambursare a TVA		1000	1000	1132

generoase estimări ale OCDE, care include și suplimentele economice direcționate sistemul medical, programul socio-economic al guvernului Republicii Moldova nu depășește 2% din PIB și este cel mai mic dintre toate țările din regiune. În realitate însă, așa cum vom arăta mai jos, stimulentele economice pentru întreprinderi au fost mai mici decât estimările inițiale ale guvernului, iar sprijinul către mediul de afaceri abia de s-a ridicat la 0,1% din PIB.

Metodologia de consolidare a datelor privind măsurile fiscale luate de statele lumii în contextul COVID-19 prezintă încă multe dificultăți inerente: este foarte greu de separat măsurile anunțate de cele efectiv implementate (ca în cazul Republicii Moldova), cele directe (granturi, subvenții) de cele indirecte (credite). De asemenea, din statistici nu se poate vedea dacă măsurile economice au sprijinit firmele în sensul păstrării salariaților – ca în cazul Franței, Germaniei sau chiar și al României – sau în sensul flexibilizării relațiilor de muncă și chiar al stimulării concedierilor – ca în cazul Republicii Moldova. În orice caz, oricare ar fi sursa datelor, este evident că guvernul Republicii Moldova a alocat foarte puțin sprijin, chiar și în termeni *declarativi*, pentru măsurile de sprijin socio-economic în contextul epidemiei de coronavirus.

Conform unei cercetări a Harvard Business School, valoarea medie a sprijinului fiscal oferit de statele în curs de dezvoltare

economiilor lor a reprezentat 3,3% din PIB. În țările dezvoltate, care dispun de mai multe resurse, măsurile de sprijin fiscal au fost în medie de 5,4% conform aceleiași surse.³⁷ Conform datelor FMI, Germania a alocat 28,5% din PIB pentru susținerea mediului de afaceri în perioada crizei, Italia 21,4%, iar Franța 15%.³⁸

Astfel, nu numai că guvernul Republicii Moldova a alocat puțin, dar și resursele promise au fost supraestimate, mai ales din motive de bariere birocratice care țineau de calificarea firmelor pentru a accesa stimulentele bugetate. Faptul că măsurile promise în aprilie erau supraestimate a fost recunoscută chiar de guvern în septembrie, când în ultima rectificare bugetară pe 2020 s-a redus alocarea pentru două măsuri de sprijin către întreprinderi – rambursarea taxelor pe șomaj tehnic și staționare și subvenționarea dobânzilor – de la 410 milioane la 100 milioane de lei.

De fapt, pe parcursul anului guvernul a făcut câteva rectificări bugetare pentru a ține cont de efectele pandemiei și măsurile luate – lucru normal de altfel într-un an excepțional cum a fost 2020. Pe lângă recunoașterea amplitudinii reale mult mai mici a

<https://consecn.gov.md/wp-content/uploads/2020/10/Studiul-de-Impact-al-Pandemiei-COVID-19-asupra-sectoarelor-economice-%C8%99i-Matricea-cu-politici.pdf>

37 Vezi Global Policy Tracker, Harvard Business School, <https://www.hbs.edu/covid-19-business-impact/Insights/Economic-and-Financial-Impacts/Global-Policy-Tracker>

38 Vezi FMI, Policy Responses to COVID-19. <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19>
Pentru estimări mai detaliate în țările dezvoltate din Europa, vezi: <https://www.bruegel.org/publications/datasets/covid-national-dataset/>

măsurilor promise mediului de afaceri, ultima rectificare, din septembrie, a redus deficitul bugetar de la 17,2 miliarde la 15,6 miliarde de lei, sau de la 8,1% la 7,8% din PIB. Bineînțeles, față de un deficit bugetar de 7,4 miliarde de lei, sau 3,3% din PIB, situația poate părea îngrijorătoare, dar trebuie să ținem cont de faptul că partenerii externi ai Republicii Moldova, mai ales cei din vest, s-au arătat dispuși să finanțeze acest deficit, care de altfel este considerat sustenabil și de FMI.³⁹

Pe lângă faptul că amplexarea răspunsului a fost modestă, felul în care au fost alocate resursele pentru măsurile socio-economice au ilustrat **rigiditatea** cu care guvernul a gestionat bugetul în această situație excepțională. În timp ce alocațiile suplimentare pentru sistemul medical au fost finanțate direct din împrumuturi externe, măsurile social-economice au dus aproape direct la adâncirea deficitului bugetar, fără să existe redirecționări semnificative de fonduri între capitolele de cheltuieli (cu excepția reducerii cheltuielilor pentru drumuri, dar care au fost mai degrabă cauzate de anularea creditului rusec care ar fi trebuit să le finanțeze). Flexibilitatea guvernului s-a rezumat în mare parte la suplimentarea a fondurilor de rezervă și de intervenție a guvernului.

Mai mult, o analiză CPR a arătat că achizițiile publice în perioada pandemiei nu au ținut cont de schimbarea priorităților. În fond, continuarea achizițiilor publice și finanțarea măsurilor COVID-19 din împrumuturi externe – în principal de la Fondul Monetar Internațional care a alocat 172,5 milioane de dolari pentru aceste măsuri – nu ar fi o problemă în sine dacă ar fi îndeplinite două condiții: (1) deficitul bugetar nu ar deveni nesustenabil și (2) măsurile suplimentare ar fi suficiente de eficiente pentru a sprijini cu adevărat firmele, salariații și populația în general. Referitor la a doua condiție există foarte multe semne de întrebare.

3.3 MĂSURI DEFAVORABILE RELAȚIILOR DE MUNCĂ

Am arătat și în analizele anterioare rezervele noastre față de tipul, amplexarea, gradul de implementare, eficiența și costul măsurilor anunțate de guvern. Cea mai importantă observație este că Republica Moldova nu a oferit sprijin financiar direct firmelor pentru menținerea salariaților, așa cum au făcut multe alte state din Europa, iar susținerea acordată a fost de cele mai multe ori indirectă, ori întârziată.

În statele care se preocupă de sustenabilitatea pe termen lung a întreprinderilor, pe perioada crizei sanitare guvernele au oferit firmelor fonduri pentru păstrarea relațiilor de muncă. Spre exemplu, modelul francez prevede posibilitatea *activității parțiale a întreprinderilor*, în care cheltuielile de personal sunt finanțate direct de buget în scopul păstrării competențelor și a competitivității companiilor.⁴⁰ Instrumente

similare sunt utilizate în Germania (konjunkturelle Kurzarbeit), Italia, Belgia, Polonia, Spania, Cehia și alte state europene. Conform estimărilor, în timpul crizei economice precedente datorită acestor măsuri au fost salvate peste 221 mii de locuri de muncă în Germania, peste 120 mii în Italia și în jur de 50 mii în Belgia.⁴¹ În România, pe durata crizei provocate de coronavirus 1,5 milioane de persoane au primit șomaj tehnic plătit de stat pentru o sumă totală de peste 520 milioane euro.⁴²

În Republica Moldova, șomajul tehnic este prevăzut de Codul Muncii, dar costurile acestuia sunt integral puse pe umerii angajatorului. Pentru guvern, unicul contact cu această noțiune a fost măsura de rambursare a 100% sau 60% din contribuțiile și impozitele pe salariul plătit angajaților declarați în șomaj tehnic (sau în staționare, o noțiune similară prevăzută de Codul Muncii) de către angajatorii lor. Dar chiar și în privința acestei rambursări, firmele s-au lovit de mai multe dificultăți:

- În primul rând, întârzierea cu care venit această măsură (anunțată pe 1 aprilie, ea a fost adoptată pe 10 aprilie, adică aproape cu o lună mai târziu decât începutul perioadei de urgență) a însemnat că între timp foarte mulți salariați au fost trimiși în concediu de odihnă, plătit sau pe cont propriu, sau chiar au fost concediați.
- În al doilea rând, rambursarea s-a făcut post-factum (adică nu era vorba de o scutire), după ce firmele au achitat contribuțiile și impozitele pe salarii. În practică, în perioada de inactivitate, multe firme s-au trezit fără bani suficienți pentru a acoperi toate cheltuielile, iar în condițiile în care în Moldova relațiile de muncă sunt foarte flexibile (mai flexibile decât chiriile și impozitele, de exemplu), cheltuielile cu salariații au fost tăiate printre primele.
- În al treilea rând, rambursarea nu a fost automată, aceasta fiind obiectul unui control fiscal tematic, iar firmele se puteau trezi în una din cele trei situații: să nu primească deloc rambursare, din diverse motive (fie că nu sunt încadrate în nomenclatorul activităților în categoriile prevăzute de guvern, fie că nu au implementat staționare sau șomaj tehnic, fie că nu au depus actele corespunzătoare etc.), să primească 60% din valoarea contribuțiilor și impozitelor, sau să primească rambursarea integrală.

urgent-nevoie-de-un-nou-mecanism-de-protectie-a-salariatilor/#fn5
În Franța, pe durata activității parțiale, firma primește fonduri de la bugetul de stat și de la fondul de șomaj, pe care le transferă către salariați sub formă de alocație specifică, care reprezintă cel puțin 70% din remunerarea acestora și nu poate fi mai mică decât salariul minim pe economie. Pe perioada activității parțiale, contractele de muncă se suspendă, dar nu sunt desfăcute. În România, pe durata șomajului tehnic salariații au primit o indemnizație de la Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă în valoare de 75% din salariu și până la un plafon maxim de 75% din salariul mediu pe țară, firmele putând opțional suplimenta această indemnizație din mijloacele proprii.

39 Vezi Guvernul a rectificat bugetul de stat pentru 2020; Chicu: „Este o condiție a FMI de a diminua deficitul”, junal.md, <https://www.jurnal.md/ro/news/249c6faf24059806/guvernul-a-rectificat-bugetul-de-stat-pentru-2020-chicu-este-o-conditie-a-fmi-de-a-diminua-deficitul-doc.html>

40 Vezi Marcel Spataru, Corona-crisa: avem urgent nevoie de un nou mecanism de protecție a salariaților, <https://sic.md/corona-crisa-avem->

41 Bisignano M., Contesting, delaying or preventing lay-offs thanks to partial unemployment ?, <https://journals.openedition.org/travailemploi/6214#tocto2n1>

42 Ziarul Financiar, Aproximativ 1,5 milioane de români primesc șomaj tehnic. Violeta Alexandru, ministrul Muncii: Am făcut plăți de 2,5 miliarde de lei, 22 mai 2020, <https://www.zf.ro/eveniment/aproximativ-1-5-milioane-de-romani-primesc-somaj-tehnic-violeta-19170885>

Tabelul 17

Absorbția măsurilor de sprijin economic în contextul COVID-19, octombrie 2020

Măsură	Suma alocată inițial	Suma rectificată (septembrie)	Suma utilizată	% utilizare din suma alocată inițial	Agenți economici care au beneficiat
Rambursarea impozitelor pe șomaj tehnic sau staționare	320	100	52	16%	sub 400
Subvenționarea dobânzilor pentru activitatea de întreprinzător	90		10	11%	sub 300
Rambursarea TVA	1000	1136	<60	6%	sub 300
Total	1410	1236	122	sub 10%	
în % din PIB	0,7%		0,06%		

Sursa datelor: Syndex

- În fine, din perspectiva implementării, gestiunea rambursărilor de către organele fiscale este un exercițiu nou și complex, care poate cauza disfuncții într-un sistem care nu este obișnuit să *întoarcă bani contribuabililor*.

Suma totală pentru rambursarea contribuțiilor și impozitelor prevăzută în buget a fost inițial de 320 milioane de lei. În realitate însă, conform datelor disponibile în luna octombrie, de această măsură au beneficiat mai puțin de 400 de întreprinderi, iar suma efectiv cheltuită de guvern a fost de 52 milioane de lei, adică un grad de absorbție de doar 16%.

Analiza măsurii fiscale în privința șomajului tehnic – rambursarea contribuțiilor și impozitelor pe acesta – trebuie corelată cu o altă măsură implementată de guvern, și anume mărirea alocației de șomaj pentru perioada stării de urgență până la nivelul salariului minim în sectorul real, de 2775 lei. Am semnalat deja faptul că această măsură părea să stimuleze concedierile⁴³ în loc să ajute la păstrarea relațiilor de muncă. Și în acest caz suma alocată de guvern, 168 milioane de lei, a fost mult mai mare decât cea efectiv utilizată. Conform datelor de la ANOFM, în perioada 7 aprilie – 15 mai 2020 au fost emise 14698 de decizii de stabilire a dreptului la ajutorul de șomaj conform Dispoziției CSE nr. 16 din 10.04.2020.⁴⁴ În cazul în care toate aceste ajutoare de șomaj au fost acordate pentru o perioadă de 2 luni (ceea ce nu este cazul în realitate, bineînțeles), suma maximă a ajutoarelor acordate a fost de 82 milioane de lei, adică doar jumătate din fondurile alocate.

O altă măsură orientată pentru susținerea mediului de afaceri, subvenționarea dobânzilor pentru activitatea de întreprinzător, a avut un efect și mai redus decât rambursarea

taxelor pe șomajul tehnic: conform datelor din luna octombrie, din cele 90 milioane de lei alocate inițial doar 10 milioane de lei au fost efectiv accesați de companii (sub 300 de beneficiari), cu un grad de absorbție de mai puțin de 11%.

În această situație, nu este de mirare că la ultima rectificare bugetară suma alocată pentru cele două măsuri de susținere a mediului de afaceri a fost redusă de la 410 milioane la 100 milioane de lei.

În ceea ce privește rambursarea TVA, valoarea pachetului total disponibil a fost ridicată până la 1136 milioane de lei la rectificarea din octombrie, alocându-se suplimentar resurse pentru sectorul agricol, dar gradul de absorbție al acestei măsuri este și mai mic: în octombrie, mai puțin de 300 de întreprinderi au beneficiat de această măsură și au recuperat sub 60 milioane de lei, adică un grad de absorbție de sub 6%.

Revenind în timp, putem afirma că **guvernul Republicii Moldova a greșit soluția oferită mediului de afaceri, iar resursele alocate inițial puteau finanța un program de șomaj tehnic în adevăratul sens al cuvântului**. Cele 410 milioane de lei alocate pentru două măsuri care nu au funcționat puteau fi direcționate către o soluție mult mai eficientă, care ar fi limitat pierderile locurilor de muncă și a veniturilor salariaților, păstrând în același timp competitivitatea firmelor. Calculând în baza datelor disponibile referitoare la numărul de salariați și salariul mediu în Republica Moldova, această sumă ar fi putut acoperi 100% din taxele aferente indemnizației de șomaj tehnic (care reprezintă în Republica Moldova 50% din salariul de bază) pentru mai mult de 120 mii de salariați timp de 2 luni (perioada stării de urgență), adică pentru mai mult de un sfert din salariații din sectorul real! Din păcate, nu există date privind numărul de salariați care au fost trimiși în șomaj tehnic sau staționare în perioada crizei, dar se poate estima că este vorba de zeci de mii de persoane și nicidecum de peste o sută de mii de salariați. Cu alte cuvinte, alocând sumele anunțate în aprilie, **guvernul a demonstrat că avea resursele necesare pentru a susține un program de șomaj tehnic direct finanțat de stat**.

43 Vezi Marcel Spataru, Corona-crisa: măsuri economice utile sau o farsă de 1 aprilie?, <https://sic.md/corona-crisa-masuri-economice-utile-sau-o-farsa-de-1-aprilie/> Șomajul tehnic în Republica Moldova este prevăzut de Codul Muncii, dar costurile acestuia sunt integral puse pe umerii angajatorului.

44 Vezi Informație privind șomerii înregistrați la subdiviziunile teritoriale pentru ocuparea forței de muncă ale Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă, ANOFM, <http://www.anofm.md/news/2020/05/06-0>

LISTA FIGURILOR ȘI TABELELOR

- 5 Tabelul 1
Creșterea PIB a țărilor din Europa Centrală și de Est, prognoză FMI
- 6 Tabelul 2
Inflația media anuală, prognoză FMI
- 6 Tabelul 3
Exporturi și importuri de bunuri și servicii, estimare FMI (% față de anul anterior)
- 7 Tabelul 4
Datoria publică (% din PIB)
- 7 Tabelul 5
Rata șomajului
- 7 Figura 1
Evoluția indicelui producției industriale, lunar față de aceeași lună a anului precedent, în %
- 8 Figura 2
Evoluția indicelui producției în industria prelucrătoare, lunar față de aceeași lună a anului precedent, în %
- 9 Tabelul 6
Impactul închiderilor de fabrici în industria auto, Europa
- 11 Tabelul 7
Evoluția indicelui producției industriale față de anul precedent, în %
- 12 Figura 3
Evoluția impozitului unic perceput de la rezidenții parcurilor pentru tehnologia informației față de aceeași lună a anului precedent, în %
- 12 Figurile 4-5
Impactul pandemiei asupra industriilor, date de sondaj
- 12 Figura 6
Factorii care au afectat activitatea companiilor în perioada de urgență
- 13 Tabelul 8
Măsuri implementate de companii în vederea abordării impactului economic al pandemiei COVID - 19
- 13 Figurile 7-8
Previziuni față de evoluția activității
- 13 Figura 9
Industria care au redus costurile de personal
- 14 Tabelul 9
Implementarea creșterilor salariale în 2020
- 15 Figurile 10-14
Principalele măsuri de reducere a costurilor cu forța de muncă
- 17 Figura 15
Utilizarea facilităților oferite de stat pe perioada pandemiei COVID-19
- 18 Figurile 16-18
Impactul pandemiei asupra veniturilor și muncii, BOP iunie 2020
- 18 Figura 19
Gradul de satisfacție față de măsurile guvernului perioada pandemiei, BOP octombrie 2020
- 19 Figurile 20-22
Principalele măsuri de reducere a costurilor cu forța de muncă
- 20 Figurile 23
Indicii de volum ai cifrei de afaceri pentru comerțul cu amănuntul, ianuarie - septembrie 2020, în % față de ianuarie-septembrie 2019 (în prețuri comparabile)
- 22 Tabelul 10
Soldul creditelor bancare
- 22 Tabelul 11
Evoluția numărului mediu de salariați pe sectoare (numărul mediu este exprimat în echivalent normă întreagă)
- 23 Tabelul 12
Evoluția numărului salariați pe sectoare la sfârșitul perioadei de raportate (numărul de persoane)
- 23 Figurile 24
Impactul estimat al pandemiei asupra fondurilor de salarizare
- 24 Tabelul 13
Estimarea impactului pandemiei asupra fondului de salarizare total
- 25 Figura 25
Evoluția numărului de patente de întreprinzător
- 25 Figura 26
Evoluția numărului de șomeri și rata șomajului
- 25 Figura 27
Evoluția numărului de șomeri înregistrați la ANOFM
- 25 Tabelul 14
Evoluția locurilor de muncă vacante
- 26 Figura 28
Evoluția salariului mediu, în lei/lună (valori nominale, salariu brut)
- 26 Figura 29
Evoluția ritmului de creștere a salariului mediu
- 27 Figura 30
Salariul mediu și evoluția pe sectoare
- 27 Figura 31
Salariul mediu și evoluția pe sectoare industriale
- 28 Figura 32
Raportul dintre salariul minim și salariul mediu în sectorul real
- 32 Tabelul 15
Măsuri de sprijin economic și social legate de COVID-19
- 33 Figura 33
Programele economice anti-COVID ca % din PIB
- 34 Tabelul 16
Rectificări bugetare pe parcursul anului 2020
- 36 Tabelul 17
Absorbția măsurilor de sprijin economic în contextul COVID-19, octombrie 2020

AUTORI

Marcel Spatari, director, consultant în cadrul Syndex România, MBA, MA în studii europene.

spatari@syndex.ro

Contribuții:

Ștefan Guga, consultant în cadrul Syndex România, doctor în sociologie și antropologie socială (Central European University, Budapesta).

s.guga@syndex.ro

Diana Chelaru, Syndex România.

d.chelary@syndex.ro

IMPRESSUM

Friedrich-Ebert-Stiftung Moldova | Str. București 111 | Chișinău | Republica Moldova

Fără un acord scris explicit din partea Fundației Friedrich Ebert (FES), utilizarea comercială a publicațiilor și produselor media apărute sub egida FES este interzisă.

CINE PLĂTEȘTE FACTURA PANDEMIEI?

Impactul socio-economic al coronacrizei

Măsurile social-economice foarte modeste din perioada pandemiei și comunicarea deficitară a autorităților au expus salariații riscului concedierilor și pierderii veniturilor, au lăsat în mare parte întreprinderile să facă față singure pierderilor veniturilor, promițându-le doar sprijin pentru reducerea costului finanțării când își vor relua activitatea, și au redus gradul de încredere și deci de conformare a populației față de măsurile sanitare impuse de guvern, ceea ce a afectat nu doar situația economică țării, dar și cea sanitar-epidemiologică.

Ce se poate face altfel acum? Deși odată cu mărirea numărului de infecții prioritatea este consolidarea sistemului medical și limitarea răspândirii infecției, economia nu poate fi ignorată de guvern, pentru că altfel ea se va înfunda tot mai mult într-un cerc vicios al lipsei de bani, salariați și activitate. Calculele noastre demonstrează că în perioada stării de urgență guvernul a avut resursele necesare pentru a institui un stimulent economic pentru păstrarea locurilor de muncă și a competitivității economice a întreprinderilor în adevăratul sens al cuvântului, prin finanțarea directă și integrală a șomajului tehnic.

Stimulentele financiare pentru sectoarele care se descurcă bine în perioada pandemiei trebuie revizuite, pentru a nu reduce și mai mult capacitatea unui stat și așa slăbit din cauza non-conformării fiscale, a corupției și a neîncrederii populației. De asemenea, în perioade de șocuri economice crește riscul de aprofundare a inegalităților sociale, de aceea mecanismele care limitează aceste inegalități — cum este creșterea salariului minim și negocierile colective — trebuie revigorat.

Mai multe informații despre acest subiect pot fi găsite aici:
www.fes.ro